

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

„KRANKENGESCHICHTE“ JIŘÍHO BUQUOYE.
POPIS NEMOCI JAKO PRAMEN OSOBNÍ POVAHY

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.

Autor práce: Bc. Michal Morawetz

Studijní obor: Archivnictví

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Velenice 25. července 2012

Rád bych poděkoval Doc. PhDr. Marii Ryantové, CSc. za cenné rady při vedení práce, svým přátelům za podporu při jejím vytváření a rodině za umožnění studia. Poděkování patří také zaměstnancům Státního oblastního archivu v Třeboni za ochotné zapůjčování pramenů k této práci, Ivetě Neumannové za pomoc s překladem části francouzské korespondence a MUDr. Martinu Moravcovi za konzultaci medicínských záležitostí.

Anotace

Bakalářská práce si klade za cíl připravit kritickou edici a rozbor popisu nemocí, který se dochoval v pozůstalosti hraběte Jiřího Františka z Buquoy ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Práce zařazuje spis do kontextu dobových reflexí zdravotního stavu a zároveň vyzdvihuje specifické rysy autorovy osobnosti. Dílo chápe jako pramen osobní povahy, který podává svědectví o myšlení hraběte a vlivu soudobých intelektuálních a filosofických proudů na něj, rozpoznává v něm význam pro dějiny lékařství, pramen pro výzkum výchovy mladého hraběte a upozorňuje na možnost využití spisu pro dějiny každodenní kultury.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to produce a critical edition and perform an analysis of the description of diseases, which is deposited (in the form of a manuscript) in Georg Franz Buquoy's estate in the State Regional Archives in Třeboň. The document is interpreted in the context of the contemporary reflections of state of health, while emphasising the specific traits of the author's personality. The treatise is understood as an intimate confession, a unique document of Buquoy's way of thinking, which also betrays the influence of the philosophical and intellectual currents. The treatise further contains information potentially relevant for the history of medicine, further study of Buquoy's biography and the research of the everyday culture of the early 19th century.

Obsah

I. Úvod	8
I. 1. <i>Krankengeschichte</i> mezi prameny osobní povahy	8
I. 1. 1. Ego-dokument, <i>Selbstzeugnis</i> a pramen osobní povahy	8
I. 1. 2. Popis nemocí, paměti či deník?	10
I. 2. Reflexe zdravotního stavu na přelomu 18. a 19. století	12
I. 3. Jiří Buquoy pohledem historiků	18
II. Mládí hraběte Buquoye	24
II. 1. Výchova, vzdělání a rodinné zázemí	24
II. 2. Veřejná a odborná činnost do roku 1812	32
III. Možnosti využití a interpretace <i>Krankengeschichte</i>	37
III. 1. Význam pro dějiny lékařství	37
III. 2. Základ pro biografii	39
III. 3. Pramen pro dějiny každodenního života	42
III. 4. Odraz dobové mentality či autorova myšlení?	43
IV. Závěr	44
V. Seznam použitých pramenů a literatury	46
V. 1. Seznam nevydaných pramenů	46
V. 2. Seznam vydaných pramenů	46
V. 3. Seznam použité literatury	47
VI. Seznam použitých zkratk	52
VII. Seznam tabulek v textu	54

VIII. Přílohy	55
VIII. 1. Edice	55
VIII. 1. 1. Rozbor pramene	55
VIII. 1. 2. Ediční poznámka	56
VIII. 1. 3. <i>Krankengeschichte aufgesetzt im März 1812</i>	58
VIII. 1. 4. Slovník méně známých výrazů	66
VIII. 2. Obrazové přílohy	67
VIII. 2. 1. Seznam obrazových příloh	67
VIII. 2. 2. Vyobrazení	68

I. Úvod

I. 1. *Krankengeschichte* mezi prameny osobní povahy

I. 1. 1. Ego-dokument, *Selbstzeugnis* a pramen osobní povahy

V pozůstalosti hraběte Buquoye ve Státním oblastním archivu v Třeboni se dochoval útlý spis nadepsaný jako *Relativement à la santé à Georges*.¹ Po otočení na další stránku mění pisatel jazyk a nazývá ho *Krankengeschichte aufgesetzt im März 1812*. Názvu *Krankengeschichte* se přidržel i některý z archivářů, který s fondem manipuloval v první polovině minulého století. Během nového pořádání před dvaceti lety zařadil Adolf Kalný dílo mezi „ilustrační materiál“ a nazval ho „popisy nemoci“.² Žádný z názvů neodpovídá dnešní terminologii, a proto je třeba podívat se blíže na strukturu a obsah spisu a pokusit se ho typologicky zařadit mezi vhodnou skupinu pramenů.

V poslední čtvrtině minulého století vzrostl zájem o prameny, které přinášejí kromě zaznamenané informace také svědectví o svém autorovi. Nešlo zde o neznámé materiály. Většina z nich byla využívána již dříve, ale jejich výpovědní hodnota byla viděna jinde. Osobní korespondence, deníky nebo například autobiografie dávaly historikům ty informace, které do nich jejich pisatelé vědomě vkládali. Ke konci 20. století se někteří badatelé začali ptát po informacích, které dochované texty mohly nepřímo sdělovat o svém autorovi. Byly pořádány konference s cílem ujasnit základní otázky, které nové čtení pramenů přinášelo.

Na konferenci v německém Bad Homburgu v červnu 1992 se historik Winfried Schulze snažil vhodně pojmenovat skupinu nově čtených pramenů.³ Používá pro ně

¹ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál). Dále jen *Krankengeschichte*.

² Rodinný archiv Buquoyů byl prvně manipulován již na počátku 18. století. Systematičtěji ho mezi lety 1874–1880 třídil archivář Arnold svobodný pán Weyhe-Eimke a po něm ředitel novohradského velkostatku Anton Teichl. Jimi byly zpracovány archiválie do roku 1775. Reorganizaci a kompletní uspořádání buquoyského archivu provedl až prom. hist. Adolf Kalný a zpřístupnil ho tak v roce 1992 badatelské veřejnosti. Kalný vytvořil mimo jiné řadu osobních pozůstalostí jednotlivých členů rodu. Pozůstalost Jiřího Františka Buquoye zabírá třicet jeden karton a k tomu obsahuje jeden list, knihy, mapy, plány a diplomy. K pořádání RA Buquoyů blíže Adolf KALNÝ, *Rodinný archiv Buquoyů (geneze, zpracování)*, AČ 43, 1993, s. 88–94.

³ Příspěvky z konference vydal ve sborníku Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996 (= Selbstzeugnisse der Neuzeit 2).

pojem *Ego-Dokumente*. Ten není v té době neznámý. Už v padesátých letech jím nizozemský historik Jacques Presser označoval takové prameny, které konkrétní člověk sám o sobě napsal. V osmdesátých letech na Pressera navázal Rudolf Dekker, když dodal, že jde o prameny, ve kterých autor vyjadřuje pocity a píše o svém životě. Schulze definici upravuje a vymezuje vůči francouzskému *égo-histoire*. Zatímco se totiž pod termínem *égo-histoire* rozumí historiky sepsané biografie, termín *Ego-Dokumente* se týká samotného pramenného materiálu. Bližší je tak anglo-americkým výrazům *personal document*, *human document* nebo *document of life*, pod kterými se skrývají prameny, které nám mohou říci něco bližšího o životě člověka.⁴

Je ale nutné zohlednit mnoho dalších možností, kterými mohou být *Ego-Dokumente* specifické. Musíme brát v úvahu například to, jestli autor psal text dobrovolně nebo nedobrovolně či počítat s tím, že může jít o autorovu stylizaci, kterou je nutné rozpoznat. Po zvážení množství specifík dochází Schulze k závěru, že jako *Ego-Dokumente* se mohou označovat takové texty, které obsahují přímou či nepřímou, úplnou nebo částečnou, dobrovolnou i nedobrovolnou výpověď o člověku, ve které vnímá sebe v rámci své rodiny, obce, země nebo sociální vrstvy či ve které reflektuje svůj vztah k těmto systémům a změnám v nich. Výpovědi by měly odůvodňovat individuální lidské jednání, odhalovat obavy, objasňovat myšlenkové pochody, osvětlovat důvody a odrážet životní zkušenosti a očekávání.⁵

Do takto široce pojaté definice se vejde mnoho pramenů. Kromě autobiografií, deníků či korespondence také výslechové protokoly, pohřební kázání nebo informace o rodinách obviněných v inkvizičních procesech. *Ego-Dokumente* jsou najednou

⁴ K vývoji pojmu *Ego-Dokumente* a jeho vymezení viz Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“*, in: Týž, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996 (= *Selbstzeugnisse der Neuzeit 2*), s. 11–30.

⁵ Volně zde překládám Schulzovu definici, v níž doslova píše: *Gemeinsames Kriterium aller Texte, die als Ego-Dokumente bezeichnet werden können, sollte es sein, daß Aussagen oder Aussagenpartikel vorliegen, die – wenn auch in rudimentärer und verdeckter Form – über die freiwillige oder erzwungene Selbstwahrnehmung eines Menschen in seiner Familie, seiner Gemeinde, seinem Land oder seiner sozialen Schicht Auskunft geben oder sein Verhältnis zu diesen Systemen und deren Veränderungen reflektieren. Sie sollten individuellmenschliches Verhalten rechtfertigen, Ängste offenbaren, Wissensbestände darlegen, Wertvorstellungen beleuchten, Lebenserfahrungen und -erwartungen widerspiegeln.* TAMTÉŽ, s. 28.

i prameny označované jindy jako trestně-právní nebo správní a hospodářské, pokud mohou vypovídat o autorovi. Zpřesnit terminologii se pokusil o pár let později Harald Tersch. Na konferenci v rakouském Hornu v říjnu 1997 přednesl příspěvek, ve kterém staví proti ego-dokumentům nový pojem.⁶ Ve snaze najít výstižnější termín pro písemnosti raného novověku s výpovědní hodnotou o konkrétním člověku zavádí označení *Selbstzeugnisse*. Označuje jím prameny, které určitá osoba napsala, ale nebyla k tomu zvnějšku nucena. Pro výraznější podtržení dobrovolnosti zesiluje slovo na *Selbstsichzeugnis* případně ho k Schulzovu termínu vymezuje jako *freiwillige Ego-Dokumente*.

Česká historiografie nemá pro tyto druhy pramenů jasně vymezené termíny. Mluví o nich převážně jako o ego-dokumentech, případně o pramenech osobní povahy. Pokud je mezi těmito označeními chápán nějaký rozdíl, jde spíše o osobní pohled autora.⁷ Absence jasné definice v domácí historické vědě nás ale nijak omezovat nemusí. Námi zkoumaný spis splňuje nároky na zařazení mezi všechny zmíněné skupiny a můžeme proto používat termíny jako synonyma.

I. 1. 2. Popis nemoci, paměti či deník?

Potíž by mohla nastat, pokud bychom chtěli určit typ zkoumaného pramene. S termínem *Krankengeschichte* jako skupinou ego-dokumentů zahraniční historiografie nepracuje a neuspěli bychom ani v té domácí s překladem termínu. Popis nemoci nebo dokonce chorobopis necharakterizuje obsah námi zkoumaného spisu, navíc je velmi zavádějící. Buquoy pouze neseřsal své nemoci, ale sděluje nám mnohem více informací o svém

⁶ Harald TERSCH, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000 (Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 40), s. 69–98, zvláště s. 69–73.

⁷ Například pardubická konference z prosince 2003 označuje termínem ego-dokumenty prameny, které by odpovídaly spíše označení *Selbstzeugnisse*. Srv. Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004 (Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 9).

dětství a životě. Mluvit nemůžeme ani o chorobopisu, který evokuje lékařem zpracovanou zprávu o nemoci pacienta.

Při prolistování spisu zjistíme, že je zcela vědomě dělen na dvě části. První, kratší část, je chápána jako úvod k dílu. Hrabě zde vzpomíná na svůj zdravotní stav od nejranějšího dětství do své současnosti. Neopomíná ani osoby, které se kolem něj pohybovaly a měly přímý či nepřímý vliv na jeho fyzickou i psychickou kondici. Na čtyřech stranách rekonstruuje svůj život s jednoznačným akcentem na vlastní zdraví. Kdybychom se chtěli držet zažité historiografické terminologie, tak nazveme úvodní část krátkou autobiografií.

S tímto zařazením si ale nevystačíme ve druhé části spisu. Buquoy už nevzpomíná na minulost, ale zaznamenává svůj aktuální stav tak, jak ho prožíval na jaře 1812. Zdravotní potíže, které ho v tom roce postihly, popisuje od poloviny února. Dozvídáme se, co ho bolelo, co jedl, co dělal a čím se léčil. Vše popisuje zvolna až do 23. března, kdy styl zápisů mění a seznamuje nás se svým stavem téměř den po dni. Tento trend udržuje do druhého dubnového týdne. Od autobiograficky pojatého úvodu tedy přechází k deníkové formě záznamů. Mluvit o druhé části jako o deníku by přesto nebylo přesné. Spis neměl sloužit k zaznamenávání každodenních událostí a postřehů a měl již předem dané téma – zdravotní stav autora. Každodenní zápisy v něm měly téma zkonkretizovat a zaznamenat průběh nemoci. Tímto předurčením se od běžných deníků liší. Možná by nám při hledání definice mohl pomoci termín *Bekanntnistagebuch*. V německé historiografii se používá pro podobný typ zápisů. Mělo by jít o intimní deník, který někdy až esejistickou formou zaznamenává mimo jiné například nemoci nebo problematiku výchovy.⁸

Problematické hledání odpovídajícího zařazení nás nemusí příliš znepokojovat. Naše schematické dělení nemůže zcela odpovídat rozličnému pramennému materiálu,

⁸ Někdy se takový pramen označuje jako *Reflexions-* nebo *Meditationstagebuch*, případně francouzským spojením *Journal intime*. Charakteristice jednotlivých pramenů osobní povahy se věnoval například Eckhart HENNING, *Selbstzeugnisse*, in: Friedrich Beck – Eckhart Henning (edd.), *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*, Köln – Weimar – Wien 2004 (= UTB 8273), s. 119–127.

který se nám dochoval.⁹ Můžeme se zcela spokojit s konstatováním, že *Krankengeschichte* Jiřího Buquoye nese v první části autobiografické rysy, ve druhé části pokračuje autor deníkovou formou. To vše s motivací zaznamenat znepokojivý zdravotní stav.

I. 2. Reflexe zdravotního stavu na přelomu 18. a 19. století

Lidé zachycovali svůj zdravotní stav už během raného novověku. Víme o tom díky zmínkám v korespondenci, osobních denících i pamětech nejrůznějšího druhu.¹⁰ Fyzické i psychické anomálie, které se v jejich životě odehrávaly, nemohly nechat ani raně novověké lidi v klidu. Ti často nevěděli, co se s jejich tělem či duší děje, budilo to v nich nejistotu a potřebovali se o ni podělit nebo ji alespoň sami pro sebe zachytit. Výjimečným příkladem jsou paměti označované jako *Sarmacia* Jana Zajíce z Házmburka z roku 1553. Jan Zajíc v nich poukazuje na mravní pokleslost české šlechty a upozorňuje na turecké nebezpečí. Kromě toho sleduje také svůj psychický stav, který ho znepokojuje. Pociťuje velký smutek, nemůže spát, jíst, chodit ani sedět. Nedokáže odpovědět na četné otázky po příčině svého trápení. Spatřuje v tom boží trest a zároveň možnost s Bohem komunikovat. Dnešní psychiatrie dokázala na základě jeho popisu rozpoznat příznaky těžké deprese.¹¹

⁹ S podobnými obtížemi se musela vypořádávat například i Veronika Čapská a Veronika Marková, když připravovaly edici záznamů Gabriely ze Spens-Booden. Nejasný pramen nakonec charakterizovaly jako deníkové rodinné záznamy. Srv. Veronika ČAPSKÁ – Veronika MARKOVÁ, *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné záznamy (1785–1808)*, Praha 2009 (= Manu propria 5), s. 12–19.

¹⁰ Jen jako příklad srv. Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína – subjektivní anamnéza*, ČasMorM-VS 82, 1997, s. 209–258; Týž, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína*, ČasMorM-VS 82, 1997, s. 183–199.

¹¹ Spis editoval Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka, Sarmacia aneb Zpověď českého aristokrata*, Praha 2007 (= Manu propria 4). Depresi Jana Zajíce rozpoznal psychiatr Jiří HORÁČEK, *Deprese českého šlechtice v polovině XVI. století. Z pamětí Jana Zajíce z Házmburka*, Psychiatrie 1, 1997, s. 99–101.

Pohled jedince na záležitosti týkající se stavů jeho těla se v průběhu novověku proměňoval.¹² Na konci 18. století dochází k odklonu od pestře zdobených a naddimenzovaných rokokových oděvů k oblečení, které více prozrazuje siluetu a fascinace antickým ideálem krásy staví tělo do zorného úhlu člověka. Ten je stále méně ochotný tolerovat kolem sebe nemocná, případně deformovaná či dokonce mrtvá těla. Tomuto trendu jde naproti stát s podporou zdravotnické osvěty. Dobře si uvědomuje, že pokud mají být poddaní práce schopní a více výkonní, musejí být také zdraví. Podporuje budování sítě praktikujících lékařů, lékáren a snaží se rozšiřovat lékařské vědění. Některé oblasti života se tak nově dostávají pod dohled vzdělaných lékařů a jejich teorií; tento trend je nazýván „medikalizace“.¹³ Na jedné straně sice dochází na přelomu 18. a 19. století k pokročilé popularizaci lékařství, na druhé straně ale stagnuje vývoj antropologie a fyziologie člověka.¹⁴

Člověk si v tomto období svého těla všímá, pozoruje jeho změny, je pozorován lékařem více než kdykoli jindy. Proč ale o stavech svého těla a duše píše ostatním?

¹² Přehled bádání k tématu a pojetí tělesnosti v novověku představila Daniela TINKOVÁ, *Tělo – věda – historie. K otázce formování „moderního“ těla v historiografii a novověké vědě*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 13–52. V zahraničí shrnují téma například Fabian BRÄNDLE A KOLEKTIV, *Texte zwischen Erfahrung und Diskurs. Probleme der Selbstzeugnisforschung*, in: Kaspar von Greyerz – Hans Medick – Patrice Veit, *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500–1850)*, Köln – Weimar – Wien 2001, s. 3–31, zvláště s. 16–19.

¹³ K zdravotnické disciplinaci a osvětě blíže Daniela TINKOVÁ, „*Uč se vážit svého zdraví, nemoc tě radosti zbaví*“. *Zdravotnická disciplinace a osvěta obyvatelstva českých zemí na prahu 19. století*, in: Dagmar Blümllová – Petr Kubát a kolektiv, *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2009 (= Jihočeský sborník historický – Supplementum 2), s. 9–32.

¹⁴ Jan JANKO, *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*, Praha 1997 (= *Práce z dějin Akademie věd*, série B, svazek 12), s. 105. Výjimkou zde byla snad jen disertace Jana Evangelisty Purkyněho z roku 1818 s názvem *Beiträge zur Kenntnis des Sehens in subjektiver Hinsicht*. Purkyně v ní dokazuje svůj mezinárodní rozhled. V několika článcích se v první polovině 19. století věnuje odborně biologii i Jiří Buquoy. Srv. například Georg VON BUQUOY, *Grundlinien zu einer neu vorgeschlagenen Heilmethode, welche etwa so betitelt werden könnte: Heilung durch Mittheilung, oder Infectionsmethode*, Isis, 1825, s. 614–616; TÝŽ, *Ueber der Methoden in der Therapie*, Isis, 1825, s. 1121–1133; TÝŽ, *Ueber das Wesen und die Bedeutung der Muskelbewegung*, Isis, 1826, s. 419–421.

Nebo proč si o nemocech vede poznámky?¹⁵ Bezprostřední motivace jednotlivců může být různá – snaha zachovat informace pro potomky, inspirace u jiného člověka, badatelský zájem. Často je ale sjednocuje ideál „mravní senzibility“,¹⁶ v dobové francouzské literatuře nazývaný *sensibilité*, v německé *Empfindsamkeit*. Patřilo k dobovému vkusu vyjadřovat své pocity, někdy velmi expresivně. Tento trend, který svými texty popularizoval Jean Jacques Rousseau, se stal pro druhou polovinu 18. a počátek 19. století kulturním fenoménem. Nebyl to jen způsob života, ale i způsob vyjadřování. Demonstrace silných citových vazeb, upřímnost a otevřenost k sobě i druhým a zvnitřnění přirozené mravnosti se stává ideálem vyšších společenských vrstev.¹⁷

Způsoby zápisů, které nám zanechali pacienti, lékaři nebo svědkové o nemocech, jsou různé. V pozůstalosti Leopolda Buquoye (1744–1795), otce Jiřího, nalezneme množství zápisů o léčení jeho choroby.¹⁸ Blíže neurčenou nemocí trpěl asi od konce sedmdesátých let 18. století. Kvůli ní musel opustit vojenskou službu a podepsala se pravděpodobně i na rozpadu jeho manželství. Zanechal po sobě i několik mystických básní, ve kterých uznává Boha jako Stvořitele a vidí člověka jako pasivní bytost

¹⁵ Autobiografiím s informacemi o nemocech se věnovali Jens LACHMUND – Gunnar STOLLBERG, *Patientenwelten. Krankheit und Medizin vom späten 18. bis zum frühen 20. Jahrhundert im Spiegel von Autobiographien*, Opladen 1995.

¹⁶ O „mravní senzibilitě“ mluví v tomto případě Ivo Cerman, který nahrazuje nepřesný a zavádějící termín „sentimentalismus“. „Mravní senzibilita“ byla podle něj spojena s přirozenou morálkou, nešlo jen o způsob vyjadřování. V českém literárním výzkumu se o pojmu nediskutuje a není tedy u nás jasně vymezen. Srv. Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 7), s. 553.

¹⁷ S interpretací *Empfindsamkeit* jako módního způsobu vyjadřování, který vychází z filozofických předpokladů, nikoli ze společenských změn, a má svůj předobraz ve filozofických myšlenkách Jeana Jacquese Rousseaua přišel Ivo Cerman. Srv. Týž, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 283–301, zvláště s. 283–289. Později téma více rozvádí: Týž, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010 (= Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 72), s. 175–190.

¹⁸ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 953, sign. 253.10 (nemoc Leopolda hr. Buquoye).

ve vztahu ke svému osudu. Vleklá nemoc mohla mít vliv na jeho tvorbu.¹⁹ Zápisy o léčení nemoci jsou z let 1793 a 1794, kdy se léčil v Karlových Varech. Jsou nazvány stejně jako pozdější zápisky jeho syna *Krankengeschichte* a mají být zanechány *pro memoria*. Sám Leopold je ale nenapsal, jsou psané ve třetí osobě a pisatel o něm mluví jako o panu hraběti. Díky popisu léčebného postupu a stavu pacienta se podobají druhé části *Krankengeschichte* Jiřího Buquoye, pro kterého mohly být poznámky o otcově stavu inspirací. Kromě těchto zápisků se dochovaly i „bulletiny o zdravotním stavu“, které psal lékař Leopolda Buquoye.²⁰ Díky nim víme, že se hrabě jezdil léčit do Karlových Varů asi třikrát ročně, přesto ale své nemoci v roce 1795 podlehl.

Současníkem Leopolda Buquoye byl hrabě František Hartig (1758–1797). I jeho provázela nemoc do posledních chvil. Trpěl plicní chorobou, kvůli které musel dvakrát zanechat svých funkcí a nakonec nemoci v devětatřiceti letech podlehl.²¹ Díky deníku, který začal psát rok před smrtí, jsou známy podrobnosti o jeho chorobě i léčení.²² Hartig si uvědomoval, že nebude dlouho mezi živými, a chtěl proto po sobě zanechat památku, díky které by na něj přátelé déle vzpomínali.²³ Rozhodl se uspořádat sborník mravoučných básní, které by mezi ně rozšířil. Sborník skutečně v roce jeho smrti vyšel pod názvem „Mravoučné básně a meditace, které dávají sílu v obavě ze smrti, pozdvihují duši k náboženství a ctnosti a mohou být také použity jako modlitby

¹⁹ Ivo CERMÁN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27), s. 365–368.

²⁰ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 953, sign. 253.10 (nemoc Leopolda hr. Buquoye).

²¹ Claire MÁDLOVÁ, *Ars moriendi v osvícenském století*, in: Jitka Radimská (ed.), „Vita morsque et librorum historie“. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (= Opera romanica 9), s. 247–266, zde s. 248. K osobnosti hraběte Hartiga viz například TÁŽ, *Hrabě František de Paula Hartig. Osvícenský aristokrat v českých zemích*, DaS 29, 2002, č. 1, s. 28–33.

²² SOA Litoměřice, pracoviště Žitenice, RA Hartigů, kart. 12, inv. č. 130. Deník si Hartig vedl v letech 1796–1797 pod názvem *Tagesbuch meiner Gesundheit*. Upozornila na něj Claire Mádlová. Viz C. MÁDLOVÁ, *Ars moriendi*, s. 248, pozn. 7.

²³ Vnímání nemoci, blížící se smrti a s tím spojené potřebě zanechat po sobě památku se věnoval Tomáš KNOZ, *Krankheit, Tod und Verewigung von Adligen in der Frühen Neuzeit*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 81–115.

ke vzývání Boha. Shromážděny jedním světoběžníkem během jeho dlouhé nemoci a vytištěny pro jeho vlastní potřebu a potřebu několika jeho nejbližších přátel“.²⁴

Deníkovou formou vedla své rodinné záznamy slezská šlechtična Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden (1773–1808).²⁵ Mezi informacemi o rodinných návštěvách, narozeních dětí a společenských událostech je věnován prostor i nemocem. Jen letmo zmiňuje dětské nemoci bratra či potomků,²⁶ ani svá onemocnění blíže nerozvádí. O to důkladněji popisuje mrtvici svého otce, kterou nepřežil. Při popisu „moru“ (zřejmě skvrnitého tyfu) v roce 1806 vysvítají v jejích zápiscích lidové představy o prevenci proti takovému onemocnění. Zámek v Kačici nechala v době epidemie denně vykuřovat jalovcovými bobulemi a „čertovým lejnem“ (*ferula asa foetida*), kořením, které mělo podle dobových představ zahánět zlé síly. Jistá pravidla musel dodržovat i její manžel: „A můj muž musel vždycky předtím, než šel na vzduch, vzít do pusy andělský kořen (andělíka lékařská – pozn. autora) a žvýkat jej a nechat ležet v puse, dokud se nevrátil domů; také si měl při tom často odplivnout.“²⁷ V zápise z roku 1808 se setkáváme s případem, kdy kněžnin dvouletý syn dostal velmi silný psotník. Během dne ho prodělal několikrát, všichni ho oplakávali, ale nakonec přežil. Gabriela epizodu uzavírá tím, že mu zřejmě rostou zuby.²⁸ Psotník je název pro tetanické křeče malého dítěte spojené s bezvědomím. Musíme zde ale mít na paměti, že dříve se tak označovaly jakékoli dětské křeče.

²⁴ [Franz de Paula Anton HARTIG], *Moralische Gedichte und andächtige Betrachtungen, welche den Menschen gegen die Furcht des Todes stärken, die Seele zur Religion und Tugend erheben, und die auch als Gebete und Anrufungen zu Gott gebraucht werden können. Von einem Weltmann während einer langwierigen Krankheit gesammelt und bloss für seinen Gebrauch und einige gute Freunde zum Druck befördert*, Prag 1797.

²⁵ V. ČAPSKÁ – V. MARKOVÁ, *Gabriela Sobková z Kornic*.

²⁶ Za zmínku stojí snad jen zápis z května 1802, kdy nechala naočkovat děti kravskými neštovicemi. Prosi Boha, aby se pravé neštovice už nikdy neobjevily. Léčení je ale už v rukou lékaře, jak dokládá zápis z ledna stejného roku, kdy byla její nejstarší dcera vážně nemocná. Pochvalovala si, že u ní mohl být lékař každou hodinu. Srv. TAMTÉŽ, s. 152 (resp. 153 v českém překladu) a s. 154 (resp. 155 v českém překladu). Pohybujeme se v době, kdy se začíná s očkováním proti neštovicím. Očkování aktivně propagoval jihlavský krajský lékař slovinského původu Johann Baptist Sagar (1732–1813). K němu blíže Alena ŠUBRTOVÁ, *Johann Baptist Michael Sagar*, ČNM-A 150, 1981, s. 153–190.

²⁷ V. ČAPSKÁ – V. MARKOVÁ, *Gabriela Sobková z Kornic*, s. 168 (resp. s. 169 v českém překladu).

²⁸ TAMTÉŽ, s. 174 (resp. s. 175 v českém překladu).

Pravidelným návštěvníkem severočeských lázní byl Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). Ozdravné pobyty využíval také k přírodovědným bádáním a udržování kontaktů s přáteli.²⁹ Z některých jeho děl a korespondence víme, že ho potkalo mnoho nemocí, které mu braly sílu. Od devatenácti let se mu téměř každoročně vracel na jaře a na podzim zánět průdušek, trápila ho recidivující angína a revma, ledvinová kolika, arterioskleróza a od roku 1823 deprese.³⁰ V dopisech rodině i přátelům si stěžoval na bolesti, zmiňoval konkrétní nemoci, které ho trápily. Sledoval svůj denní režim a stravování. Těšil se do lázní s vidinou, že mu pomůžou od jeho trápení. Styl zápisů se velmi podobá těm, které známe od Leopolda a Jiřího Buquoye. Zde jsou jen zasazeny do jiného typu pramene – do korespondence.

Zajímavým příkladem dobového pohledu na psychické onemocnění je lékařská zpráva o stavu knížete Jana Karla z Dietrichsteinu (1728–1808). V posledním roce jeho života u něj lékaři diagnostikovali stařeckou demenci (*Blödsinnigkeit*).³¹ Pozorovali u něj neustálý neklid, přeskokování od myšlenky k myšlence bez toho, aby nějakou smysluplně vyjádřil. Jeho mysl měl zaměstnávat neustálý příliv a odliv dobrodružných myšlenek, který ho přiváděl k smíchu a hned nato zpitvořil jeho obličej nepříjemnou grimasou. Na dotazy odpovídal buď smíchem, nebo nadávkami. Pozorují u něj zvýšenou upovídanost a směs pocitů radosti, smutku a zlosti.³²

Na uvedených příkladech jsme mohli vypožorovat různé okolnosti vzniku i způsoby zápisů zpráv o nemocech. Nemoc Leopolda Buquoye byla zaznamenána pro paměť, dochovaly se i zprávy lékařů o jeho léčení. Lékař se věnoval i duševnímu stavu Jana Karla z Dietrichsteinu. S tušením blízké smrti psal své záznamy do speciálního deníku František Hartig. Paměti psané deníkovou formou odrážejí mimo jiné lidové představy

²⁹ K jeho pobytům srv. Johannes URZIDIL, *Goethe v Čechách*, Příbram 2009.

³⁰ Nemocem Goetheho se důkladně věnovala M[agdalene] OBERHOFFER, *Goethes Krankengeschichte. Goethes Krankheiten nach seinen eigenen Aufzeichnungen und nach Äusserungen seiner Zeitgenossen*, Hannover 1949. Vyhledala a chronologicky seřadila zmínky o jeho zdraví z vydaných děl i korespondence.

³¹ I. CERMAN, *Habsburgischer Adel und Aufklärung*, s. 381–382.

³² Zpráva doktora Patzkera z 1. srpna 1808 s názvem *Krankheitsgeschichte Seiner Durchlaucht des Herrn Johann Carl Fürsten von Dietrichstein samt philosophisch medicinischen Bemerkungen* je uložena v MZA Brno, RA Dietrichsteinů G 140, kart. 515, inv. č. 2029. Upozornil na ni Ivo Cerman. Viz I. CERMAN, *Habsburgischer Adel und Aufklärung*, s. 382, pozn. 255.

o léčitelství u Gabriely ze Spens-Booden. Johann Wolfgang von Goethe seznamoval známé se svým zdravotním stavem pomocí korespondence. Spis Jiřího Buquoye se s uvedenými sice shoduje v tématu, ale vymyká se formou i žánrem. Dochovalo se nám ojedinělé svědectví pacienta, který se snaží porozumět své nemoci, hledá její příčiny a pozoruje průběh. Během toho ji zasazuje do kontextu vlastního života.

I. 3. Jiří Buquoy pohledem historiků

Rozsáhlá pozůstalost Jiřího Buquoye vzbudila odborný zájem nejprve u mladého Roberta Teichla. Syn ředitele buquoyových panství teprve dokončoval studia dějepisu a zeměpisu na vídeňské univerzitě, když vydal drobnou studii o kontaktech hraběte Buquoye s Johannem Wolfgangem von Goethe.³³ Podnětem k napsání práce bylo nalezení tří Goethových autografů v novohradském archivu. Teichl je pro svou práci transliteroval a uveřejnil. Na základě Goethových deníků z pobytů ve východočeských lázních a Buquoyovy korespondence i deníků z cest se mu podařilo zrekonstruovat jejich vzájemné setkávání v letech 1807–1827. Muži spolu konzultovali poznatky týkající se nauky o světle i podobu Goethovy básnické sbírky *West-östlicher Divan*. Navíc mezi nimi vzniklo přátelství. Robert Teichl byl v roce 1905 prvním, a na dlouhou dobu bohužel posledním, kdo při zájmu o osobnost Jiřího Buquoye využil archivní prameny.

S vydanými Buquoyovými díly si vystačil Ernst Thomas při psaní práce o jeho národohospodářském díle. Uvědomoval si, že plno podnětných ekonomických názorů a teorií je neznámo jen proto, že nejsou zpřístupněny širšímu okruhu čtenářů. Pokusil se tedy zařadit hraběte Buquoye do kontextu národohospodářské vědy počátku 19. století.³⁴ Informace o hraběti kompiluje z Buquoyovy autobiografie, kterou hrabě otiskl v jedné ze svých knih, čerpá z článků, které vycházely ještě za života hraběte

³³ Robert TEICHL, *Goethe und Georg Graf von Buquoy*, Chronik des Wiener Goethe-Vereins 19, 1905, s. 17-30.

³⁴ Ernst THOMAS, *Graf Georg von Buquoy. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Nationalökonomie am Anfang des 19. Jahrhunderts*, München – Leipzig 1929.

a také z Wurzbachova biografického lexikonu.³⁵ Thomasův přínos spočívá v hodnocení ekonomických názorů Jiřího Buquoye. Ve středu zájmu stojí významná Buquoyova kniha *Die Theorie der Nationalwirtschaft* z roku 1815³⁶ a mnohými velmi diskutovaná matematická analýza. Buquoy si uvědomoval propojení ekonomických a politických zájmů státu a nabádal k jejich zkoumání pomocí matematických metod. Jeho kniha byla několikrát recenzovaná a názory dokonce přednášeny na univerzitě v Lipsku v zimních semestrech let 1819 a 1820. Thomas uznává Buquoye jako inspirativního národohospodáře a rozpoznává u něj inspiraci myšlením Adama Smitha.

Velmi nadějně vypadalo bádání buquoyského archiváře Ernsta Hirsche v první polovině minulého století. Osobnost Jiřího Buquoye ho zaujala a měl přístup k jeho pozůstalosti. Rozhodl se proto napsat o hraběti biografii, pro kterou shromažďoval materiály. Po druhé světové válce ale musel kvůli německé národnosti opustit Československo, tím ztratil přístup do buquoyského archivu a zamýšlená práce nikdy nevyšla. Zůstaly mu jen jeho poznámky, podle kterých v sedmdesátých letech práci přeci jen sepsal. Její rukopis je dnes uložen ve vídeňské univerzitní a Rakouské národní knihovně.³⁷

Hirsch vypořádal v Buquoyově životě důležité mezníky, které mu pomohly rozdělit život hraběte do několika období. V první části svého rukopisu se věnuje původu, dětství a vzdělávání hraběte. Kromě vydaných prací, známých už Ernstu Thomasovi, čerpá i z cestovních deníků, korespondence a popisu nemocí.³⁸ Po ukončení studií začíná podle Hirsche Buquoyovo matematicko-národohospodářské období.

³⁵ Georg VON BUQUOY, *Auswahl des leichter Aufzufassenden, aus meinen philosophisch-wissenschaftlichen Schriften und kontemplativen Dichtungen, für gebildete Leser und Leserinnen*, Prag 1825, s. 1–34; Constant VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich II.*, Wien 1857, s. 208; *Graf Buquoy als Philosoph und Dichter*, Isis, 1828, s. 602–606.

³⁶ Kniha byla vydána v Lipsku v roce 1815 pod názvem *Die Theorie der Nationalwirtschaft nach einem neuen Plane und nach mehrern eigenen Ansichten dargestellt*. Její význam a nadčasovost dokládá reprint, který vyšel v Německu v roce 2005. Viz Christos BALOGLU (ed.), *Georg von Buquoy. Die Theorie der Nationalwirtschaft nach einem neuen Plane und nach mehrern eigenen Ansichten dargestellt*, Hildesheim 2005 (= Historia Scientiarum. Fachgebiet Wirtschaftswissenschaften).

³⁷ Ernst HIRSCH, *Graf Georg Buquoy. Ein vergessener Goetheanist*, [Wien 1975].

³⁸ V soupisu literatury a pramenů uvádí i další zdroje. Ty jsou uvedeny pod starými čísly, neodpovídají tedy dnešnímu označení v inventáři a jsou jen těžko dohledatelné. Viz TAMTÉŽ, s. 76–78.

To trvá do roku 1815, kdy Jiří Buquoy představil své názory v pařížské akademii věd. Pařížskému pobytu je věnována také celá kapitola, dokonce zde najdeme přepisy rozhovorů mezi hrabětem Buquoyem a matematikem Laplaccem. Po návratu z Paříže se hrabě začíná zajímat o německou klasickou filozofii. V roce 1818 odjíždí opět se svými názory do Paříže a představuje svůj pohled na magnetismus. Poslední životní období vidí Hirsch jako filozofické. Buquoyova filozofie ho zřejmě zaujala, neboť se jí věnuje i v příloze ke svému rukopisu. Na základě sekundární literatury a recenze na Buquoyovu knihu *Anregungen für philosophisch-wissenschaftliche Forschung* se pokouší přiblížit jeho názory. Nakonec sestavil seznam několika spisů, které hrabě vydal.

Hirschův rukopis se mohl jen těžko dostat k českým badatelům³⁹ a dlouho zůstal nepovšimnutý i v zahraničí. Není se tedy čemu divit, že v roce 1990 nazývá Helga Turková hraběte Buquoye zapomenutým polyhistorem.⁴⁰ Turková pracovala v sedmdesátých letech v zámecké knihovně v Nových Hradech, což podnítilo její zájem o Jiřího Buquoye. V článku, který později vznikl, shrnula jeho život a dílo, zdůraznila zásluhy o založení Národního muzea v Praze a účast na revoluci v roce 1848. V závěrečné části uvádí příklady spisovatelů, jimž se stal hrabě Buquoy předlohou k literárním postavám. Poznává ho v romanetu Jakuba Arbese *Poslední dnové lidstva*, v románu Gustava Pflögera-Moravského *Z malého světa* i v novele Eduarda Mörikeho *Mozart na cestě do Prahy*. Článkem chtěla oživit vzpomínku na „podivuhodnou postavu hraběte“, jak Buquoye sama nazvala.⁴¹ Vedle vyjmenovávání jeho vědeckých zájmů a objevů vybírá často neověřené zajímavosti z jeho života, čímž přenáší některé příběhy

³⁹ Zřejmě vůbec první informaci o Jiřím Buquoyovi v české historiografii máme od Josefa Hanuše. Stručně se mu věnuje v knize o Národním muzeu. Buquoye považuje za horlivého matematika a jeho osoba v díle figuruje jako příklad šlechtice s českými národními zájmy, který ovšem zůstává ve stínu autorem protežovaných bratřů Šternberků. Srv. Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození. K stoletému jubileu založení musea*, Praha 1921, s. 263.

⁴⁰ Helga TURKOVÁ, *Zapomenutý polyhistor hrabě Jiří Buquoy*, *Miscellanea* 7, 1990, s. 131–165.

⁴¹ TAMTÉŽ, s. 132.

z beletrie do historiografie. Je první autorkou, která hodnotí hraběte jako nervově labilního podivína s českými národními zájmy.⁴²

S odlišným pohledem přišel ve svém článku Miloš Řezník.⁴³ Rozlišuje dva typy vzdělavců v Čechách na konci 18. a v první polovině 19. století – do sebe uzavřené intelektuály, kteří si názory nechávají pro sebe, a ty, kteří se angažují ve veřejném životě a mají snahu o svých názorech diskutovat. Mezi druhou skupinu řadí i Buquoye. Vidí v něm vědce, který ve snaze pochopit svět a jeho harmonii hledá kompromis mezi osvícenskou racionalitou a romantickým cítěním, hledá vztah mezi vědeckou empirií a hloubavým meditováním.

Za zmínku zde rozhodně stojí i diplomová práce Miloslava Mana, který v ní představil edici Buquoyových cestovních deníků z let 1803–1805.⁴⁴ Kromě analýzy a edice pramene se věnoval i životu hraběte. Po Robertu Teichlovi a nevydané práci Ernsta Hirsche byl prvním, kdo využil archivních pramenů. Díky tomu se dozvídáme bližší informace o Buquoyově vzdělání i detaily z cest.

Dalším editovaným pramenem z pozůstalosti Jiřího Buquoye je jeho deník z cesty do Paříže, kterou podnikl v roce 1815. Práci připravil k vydání mnichovský historik matematiky Menso Folkerts a moskevský historik vědy Gleb Michajlov ve spolupráci s Margarete Buquoy.⁴⁵ Využití archivních pramenů je pro ně samozřejmé, a práce se tak řadí k těm nejpřínosnějším, které k tématu máme. Kromě zmíněné edice se autoři věnují životu hraběte, jeho vědecké práci a dějinám výzkumu pohybu těles s proměnnou

⁴² Existenci duševní choroby u Jiřího Buquoye nám zatím nic nepotvrzuje. Tento názor pramení zřejmě ze způsobů jeho beletristického zpracování, kde je zmiňováno podivínské chování. Nakolik jsou tyto příběhy odrazem skutečnosti a nakolik fantazie svých autorů je těžké posoudit.

⁴³ Miloš ŘEZNÍK, *Das romantische Wissenschafts- und Erkenntniskonzept des Grafen Georg von Buquoy*, in: Ivo Cerman – Luboš Velek, *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006 (= Studien zum Mitteleuropäischen Adel 1), s. 241–255.

⁴⁴ Miloslav MAN, *Cestovní deníky Jiřího Františka Buquoye z cest do Francie a Itálie v letech 1803 až 1805*, České Budějovice 2004 (= diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

⁴⁵ Menso FOLKERTS – Gleb K. MICHAJLOV, *Graf Georg von Buquoy und die Dynamik der Systeme mit veränderlichen Massen. Die Reise eines böhmischen Grundherrn und Naturforschers nach Paris (1815)*, Augsburg 2010 (= *Algorismus. Studien zur Geschichte der Mathematik und der Naturwissenschaften* 74).

hmotností. Dokládají, že Jiří Buquoy publikoval jeho zákonitosti již v letech 1812 a 1814, v roce 1815 je prezentoval v pařížské akademii věd. Přesto zůstaly jeho myšlenky zapomenuty a nově formulovány byly až ve 20. století v souvislosti s hledáním možností letu do vesmíru. Autoři jako jedni z prvních dokážou docenit přínosy vědecké práce hraběte. Velmi cennou přílohou je zde seznam Buquoyových prací a recenzí na ně.

Nezanedbatelnou úlohu v popularizaci a výzkumu Buquoyových odborných zájmů sehrával v posledních letech své existence Ústav fyzikální biologie Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, který sídlil v novohradském zámku. V roce 2008 vydal brožuru, jejíž autoři podávají poměrně ucelený pohled na osobnost jihočeského vědce s přihlédnutím k jeho původu, rodinné výchově a veřejné i vědecké činnosti.⁴⁶ V následujícím roce byla uspořádána výstava s názvem Po stopách společné historie. V českém a německém jazyce představila Novohradsko a rod Buquoyů s akcentem na zájmy Jiřího Buquoye.⁴⁷ V prosinci roku 2011 proběhla konference, která přiblížila život a vědeckou činnost hraběte a stala se vhodnou příležitostí k navázání kontaktů mezi jednotlivými badateli na dané téma.⁴⁸

Donedávna nezpracovaným tématem z Buquoyova života byla jeho angažovanost v revoluci roku 1848. Téma objasnila ve své studii Margarete Buquoy.⁴⁹ Vědecké

⁴⁶ Miroslava KURUCOVÁ – Vladimír HOKR – Miloslav MAN, *Jiří František August Buquoy (1781–1851). Vědec, vynálezce a podnikatel*, Nové Hrady 2008.

⁴⁷ KOLEKTIV AUTORŮ, *Po stopách společné historie. Nové Hrady 14. srpna – 30. října 2009*, Nové Hrady 2009 (= katalog výstavy).

⁴⁸ Své přednášky přednesli Dalibor Štys (*Georges de Buquoy. Theoretician of Mathematical Modeling in Science with South Bohemian Roots*), Miloslav Man (*Georg Franz von Buquoy and his educational trip to France and Italy in 1803–1805*), Margarete Buquoy (*Count George Buquoy and his encounters with the French scientific community, connected with Laplace, as mirrored in his diaries (1815)*), Michal Morawetz (*Buquoy's Kern meiner philosophischen Grundansicht. Philosophical Reflections of a Bohemian Nobleman*), Roman Prokýšek (*Lagrange equation of Buquoy's problem*) a Petr Chvosta (*The old and the new faces of the Universal Heat Death*).

⁴⁹ Margarete BUQUOY, *Georg Graf von Buquoy. Ein Industriepionier, Forscher und politischer Denker des Vormärz und seine Rolle in der Revolution von 1848*, in: Tatjana Tönsmeier – Luboš Velek (edd.), *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*, München 2011 (= Studien zum mitteleuropäischen Adel 3), s. 89–102.

zahraniční styky hraběte zajímaly Luboše Nového⁵⁰ a v posledních desetiletích vznikaly i jiné články, které stručně shrnovaly život Jiřího Buquoye nebo ho zasazovaly do kontextu jeho zájmů.⁵¹

Zájem o osobnost a zájmy hraběte Buquoye trvá více než sto let. Během té doby ale vzniklo jen málo prací, které by se na základě relevantních pramenů pouštěly do interpretace jeho osobnosti a vědeckých názorů. Díky Robertu Teichlovi víme více o přátelství Jiřího Buquoye s Johannem Wolfgangem von Goethe a Miloslav Man zpřístupnil některé jeho deníky z cest. Ernst Thomas pochopil význam Buquoyových národohospodářských prací, jeho pokrokové názory v oblasti dynamiky ocenili Menso Folkerts a Gleb Michajlov, zájem o filozofická díla je teprve v počátcích⁵² a o obecnější pohled na myšlení hraběte se pokusil Miloš Řezník. Ernst Hirsch zamýšlel vydat první monografii o Jiřím Buquoyovi, ale z politických důvodů ztratil přístup k pramenům. Je evidentní, že převažuje zájem o odbornou činnost, trochu v pozadí tak zůstává neméně zajímavá osobnost hraběte. Pokud se někdo do charakteristiky Buquoyovy osobnosti pouští, musí se vyrovnávat s literárním obrazem, který se do obecného povědomí dostal, a hledat relevantnější prameny. Jedním z takových pramenů je *Krankengeschichte*, a proto by měla tato práce jeho rozbořem a edicí přispět k pochopení osobnosti Jiřího Buquoye.⁵³

⁵⁰ Luboš NOVÝ, *K vědeckým zahraničním stykům Jiřího Buquoye (1781–1851)*, DVT 40, 2007, s. 1–11.

⁵¹ Viz například Lubomír KONEČNÝ, *Jiří František Buquoy a „La famosissima Notte“*, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný, *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Brno 2009, s. 77–83; Jitka LNĚNIČKOVÁ – Rudolf HAIS, *Novohradské sklárství a hrabě Jiří Buquoy*, VHK JČM 28, 1991, s. 116–124; s. 226–232; Rudolf HAIS, *Jiří František August hrabě Buquoy de Longueval (1781–1851)*, Výběr 31, 1994, s. 60–63; Miroslava VLAČIHOVÁ, *Jiří František August Buquoy (1781–1851) – novohradský vědec a vynálezce*, Rodopisná revue 9, 2008, č. 3, s. 15.

⁵² O rozbor jednoho z nevydaných Buquoyových filozofických děl se pokusil Michal MORAWETZ, „*Jádro mého filozofického názoru.*“ *Romantická naturfilozofie Jiřího Františka z Buquoy*, České Budějovice 2011 (= bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

⁵³ Spis *Krankengeschichte* využíval zatím jen Ernst Hirsch pro svůj nevydaný spis (E. HIRSCH, *Graf Georg Buquoy.*), pracoval s ním Michal Morawetz (M. MORAWETZ, „*Jádro mého filozofického názoru.*“) a na jeho existenci upozornila i syntéza k dějinám raně novověké společnosti. Viz Václav BŮŽEK

II. Mládí hraběte Buquoye

II. 1. Výchova, vzdělání a rodinné zázemí

Jiří František Buquoy pocházel ze starého šlechtického rodu, který má své kořeny v hrabství Artois na pomezí dnešní Francie a Belgie. Původně svobodní páně z Longuevalu, později baroni de Vaux a od roku 1580 hrabata z Buquoy získala v únoru 1620 i majetky v Čechách a usadila se zde.⁵⁴

Z Čech ale Jiří František nepocházel. Narodil se 7. září 1781 v Bruselu, hlavním městě tehdejšího rakouského Nizozemí. Jeho otec byl Leopold Adalbert Buquoy (1744–1795). Ten nejprve studoval filozofickou fakultu a práva v Praze,⁵⁵ poté se stal velitelem jezdeckého pluku St. Ignon v Nimbourgu v Belgii, ale ještě před narozením Jiřího odešel do Vídně. Víme, že skládal meditativní básně⁵⁶ a byl členem několika zednářských lóží.⁵⁷ V květnu 1788 se v Gentu oženil s Adélaïdou de Preud'homme d'Hailly, markýzou de Nieuport (1757–?). Z manželství vzešly tři děti. Nejstarší byla dcera Paulína Juliana (1780–1857), která vstoupila do ústavu šlechticů sv. Gertrudy v brabantském Nivelles a v roce 1801 se provdala za hraběte Vincenta Karla Kounice z české větve rodu. Druhým dítětem byl Jiří František (1781–1851). Nejmladší ze sourozenců, Ludvík Arnošt (1783–1834), proslul jako krajinář. Byl žákem Antonína Pucherny a je autorem řady litografií, kolorovaných akvatint Prahy, pohledů na české

A KOLEKTIV, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010 (= Česká historie 22), s. 258.

⁵⁴ K dějinám rodu srv. např. Margarete VON BUQUOY, *Die Grafen von Buquoy – Aspekte ihrer Herrschaft*, in: Alois Harasko (ed.), *Der südböhmische Heimatkreis, Kaplitz – Hohenfurth – Gratzen. Deutsche Kulturlandschaft an Moldau und Maltsch I*, München 1986, s. 45–70; Olivier CHALINE, *Les Buquoy, d'Artois en Bohême*, *Revue des études slaves* 78, 2007, s. 431–450; Pavel KOBLASA, *Buquoyové. Stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002.

⁵⁵ K jeho univerzitnímu studiu srv. I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 144–145.

⁵⁶ Mystické poezii Leopolda Buquoye se věnoval Ivo Cerman. TAMTÉŽ, s. 365–368.

⁵⁷ Leopold Buquoy je uveden v nejstarším seznamu členů pražské lóže U tří korunovaných hvězd z roku 1765, měl patřit i k zednářům striktní observance, od roku 1776 se prý stal skotským velmistrem v Burgstallu a údajně patřil i mezi členy skotské lóže *Saint-Jean d'Ecosse du Contrat social* v Paříži. Srv. TAMTÉŽ, s. 366; Margarete VON BUQUOY, *Hrabě Jan Buquoy. Sociální reformátor doby osvícenství*, Feldkirchen – Westerham 2004, s. 20; Martin JAVOR, *Slobodomurárske hnutie v českých krajinách a v Uhorsku v 18. storočí*, Prešov 2009, s. 39.

hrady a souboru malovaných západočeských krojů.⁵⁸ Sestavil i učebnici kresby květin pro mládež.⁵⁹

Manželství jejich rodičů ale nevydrželo dlouho. Už od prosince 1785 spolu nežili a v roce 1787 bylo manželství formálně rozvedeno. Vinu na rozpadu vztahu nesl pravděpodobně Leopold. Krize vrcholila, když poslal svou ženu s dětmi do Nových Hradů pod záminkou očkování a nechal je tam rok samotné, zatímco žil ve Vídni a věnoval se tam jisté „vídeňské dámě“. Adelaïda nesla pobyt na venkově těžce, nebylo to pro ni příjemné prostředí. Následně ji hrabě poslal zpět k její rodině do Francie. Podle rozvodové smlouvy se musela vzdát dětí, které zůstaly v péči manžela. Ačkoli se Adelaïda nechovala k bývalému manželovi nepřátelsky, najímal si on pochybná individua, která měla připravovat různé podrazy.⁶⁰ Jak ovlivnil rozvod rodičů mladého Jiřího, zůstává otázkou. Žádné jeho dopisy s matkou se nedochovaly a korespondence s otcem se těchto záležitostí netýká. Zodpovědnost za výchovu dětí přenesl Leopold na svého bratra Jana Nepomuka, majitele panství v Čechách.

Známý reformátor chudinské péče Jan Nepomuk Buquoy i jeho žena Terezie se stavěli k výchově obou chlapců zodpovědně.⁶¹ Jejich manželství bylo bezdětné, a proto se předpokládalo, že rodinný majetek později převezme prvorozený syn Leopolda Jiří. V roce 1786 požádal Jan Nepomuk svého bývalého učitele, pražského univerzitního profesora Karla Heinricha Seibta, aby mu doporučil vychovatele pro svého synovce Jiřího. Ten vybral nejprve dvaadvacetiletého Petrowitze, na kterém si kromě dobrého vzhledu cenil zejména znalosti němčiny, francouzštiny a italštiny, ale také poctivé docházky na přednášky a čtyřletou praxi vychovatele.⁶² Ten ale na svou pozici nenastoupil a místo něj se stal vychovatelem jistý Seidl, podle Seibta ještě lepší

⁵⁸ Anton PUCHERNA – Ludwig VON BUQUOY, *Trachten böhmischer Bauern und Bauerinnen*, Wien 1814.

⁵⁹ Informaci podává KOLEKTIV AUTORŮ, *Diderot. Velká všeobecná encyklopedie 2*, Praha 2000, s. 677; KOLEKTIV AUTORŮ, *Diderot. Všeobecná encyklopedie 1*, Praha 1999, s. 506. Název knihy se bohužel nepodařilo dohledat.

⁶⁰ K rozvodu viz I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 231–233.

⁶¹ K tomuto páru blíže M. VON BUQUOY, *Hrabě Jan Buquoy*; Markéta KREJČÍ, *Přetvoření divočiny v nádherný luh, aneb Terezie hraběnka Buquoyová a její Vallon chéri*, České Budějovice 2002 (= diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

⁶² SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 128, inv. č. 897, sign. 249.10 (zajištění vychovatelů pro synovce Jiřího Buquoye), Karl Heinrich Seibt hraběti Janu Nepomuku Buquoyovi, Praha 13. března 1786.

vychovatel než ten předchozí.⁶³ Svého hofmistra nepřímou chválil i Jiří Buquoy, když v roce 1812 sepisoval své choroby. Se změnou vychovatele v roce 1792 nebyla podle soudu hraběte věnována dostatečná pozornost jeho zdraví.⁶⁴

S novým vychovatelem Falkensteinem se dostali oba bratři do Vídně, kde strávili dva roky v letech 1792–1794.⁶⁵ Mladá hrabata byla ubytována u vdovy po dvorním radovi Terezii Cronenfels a měla jim být zajištěna výuka francouzštiny a češtiny.⁶⁶ Po dvou letech se ale Jan Nepomuk rozhodl vychovávat chlapce v Čechách, a proto je povolal zpět. Roli v tomto rozhodnutí mohla hrát i zhoršující se nemoc jejich otce, který pak v roce 1795 zemřel. Možná ale nebyli Buquoyové spokojeni s prací vychovatele.⁶⁷

Chlapci nezůstali u strýce v Nových Hradech, ale dva další roky trávili na zámku Nalžovy v dnešních Nalžovských Horách nedaleko Klatov. Bydleli u přítele svého otce, hraběte Františka Taaffeho. Z nalžovského pobytu se nám dochovala korespondence bratrů otci.⁶⁸ Dopisy psal Jiří, Ludvík je jen podepisoval. Výrazně v nich pocítujeme dobovou módu psát v duchu *Empfindsamkeit*.⁶⁹ Mladá hrabata vyjadřují velkou pokoru před otcem, velmi si chválí hraběte Taaffeho, který je jim „druhým otcem“.⁷⁰ Toto spojení vymyslel sám Jiří při cvičení ve psaní dopisů, jak Taaffe dokládá svým listem

⁶³ TAMTÉŽ, dopis z 23. března 1786.

⁶⁴ *Krankengeschichte*, s. 1.

⁶⁵ E. HIRSCH, *Graf Georg Buquoy*, s. 1.

⁶⁶ M. MAN, *Cestovní deníky*, s. 36–37.

⁶⁷ Chlapci museli odevzdat své peníze Falkensteinovi. Ten jim je ale nevrátil a to vyvolalo nelibost u Jiřího. Napsal proto otci rozhořčený dopis o celé situaci. Dopis se velmi vzdaluje ostatní korespondenci v duchu mravní senzibility. Navíc je psán německy, zatímco ostatní dopisy francouzsky. Datován není, ale s tím nám pomůže Taaffeho dopis Leopoldu Buquoyovi z prosince 1794, který se týká stejné záležitosti. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 954, sign. 253.11 (korespondence s členy rodiny a příbuznými) Jiří František Buquoy Leopoldu Buquoyovi, s. l. s. d. [1794?]; TAMTÉŽ, František Taaffe Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy 3. prosince 1794.

⁶⁸ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 954, sign. 253.11 (korespondence s členy rodiny a příbuznými).

⁶⁹ K tomu více I. Cerman, *Empfindsame Briefe*.

⁷⁰ *Monsieur le Comte de Taaffe notre tendre second Pere*. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 954, sign. 253.11 (korespondence s členy rodiny a příbuznými), dopis Jiřího Buquoye Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy, 11. února 1795.

Leopoldu Buquoyovi.⁷¹ Přes výraznou sentimentalitu prosvítá z korespondence jen málo věcných informací. Víme ale, že chlapce vyučoval nový vychovatel Braun a někdy i samotný Taaffe. Chválili si různorodé vyučování a ubezpečovali otce, že by na ně mohl být pyšný. Taaffeho dopisy jejich otci ukazují, že hrabě Taaffe nebyl stoupencem oficiálního školství. „Chudák Jiří už byl infikovaný“ veřejným vzděláváním,⁷² zatímco „Ludvík věděl tak málo, že byl téměř jako *tabula rasa*“.⁷³ To bral jejich opatrovník jako výhodu pro vzdělávání. Taaffe se během té doby stýkal s Leopoldem Buquoyem i osobně, jednou přijel Leopold i za svými syny do Nalžov. Ti mu předvedli, jakých pokroků ve vzdělání dosáhli. Jejich opatrovník František Taaffe se zajímal o astronomii, což mladého Jiřího fascinovalo a podle jeho vlastních slov byl právě Taaffe tím, kdo v něm jako první podnítl zájem o matematiku.⁷⁴ I po zdravotní stránce se cítil Jiří ve venkovském prostředí v Nalžovských Horách dobře. Na zdravotní stav si začal stěžovat až při pobytu Praze, kde byl nucen žít sedavý život studenta, jak sám vzpomínal.⁷⁵

S přesunem do města získal i nového vychovatele. Stal se jím francouzský emigrant, kněz Quirin Gerard.⁷⁶ Vyučování měl mladý hrabě soukromé⁷⁷ a zkoušky potom skládal v roce 1798 na gymnáziu na Novém Městě pražském (ze základů latinské gramatiky, z gramatiky a syntaxe) a o rok později složil zkoušku z rétoriky v Českých Budějovicích. Všechny dopadly výborně.⁷⁸

⁷¹ *Je vous donne ma parole que Je ne leur ai pas fait la moindre insinuation du Second Pere, et M[onsieur] George trouva bon d'en inserer l'expression dans son brouillon.* TAMTÉŽ, dopis Františka Taaffeho Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy, 11. února 1795.

⁷² *pauvre George était infecté.* TAMTÉŽ, dopis Františka Taaffeho Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy, 4. března 1795.

⁷³ *Louis savait si peu, que c'était table rase,* TAMTÉŽ.

⁷⁴ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 5.

⁷⁵ *Krankengeschichte*, s. 1.

⁷⁶ E. HIRSCH, *Graf Georg Buquoy*, s. 3.

⁷⁷ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 4.

⁷⁸ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (vysvědčení ze středních a vysokých škol).

Po absolvování zkoušek pokračoval ve studiu na Tereziánské rytířské akademii ve Vídni, vzdělávacím ústavu pro mladé šlechtice.⁷⁹ Volba vzdělávacího ústavu byla pro rod Buquoyů netradiční. Leopold, Jan Nepomuk i někteří další členové rodu studovali v Praze.⁸⁰ Poslat své synovce do Vídně zvažoval Jan Nepomuk už v roce 1794. Tehdy možná přemýšlel o Tereziánské vojenské akademii ve vídeňském Novém Městě.⁸¹ Také do Vídně doprovázel Jiřího mladší bratr Ludvík, který ale ukončil studium už po dvou letech v roce 1801, tedy o dva roky dříve než Jiří.⁸² Studium na vídeňském Theresianu se řídilo jasnými pravidly. Vstávalo se v půl šesté ráno, chovanci se museli obléci do uniforem, v 6 hodin odříkat ranní modlitbu a o patnáct minut později být připraveni k odchodu na mši. Na vše dohlížel prefekt. Následovala společná snídaně v jídelně. Ten, kdo měl vlastního vychovatele, se s ním mohl odebrat posnídat do pokoje. Jedla se polévka, sezonní ovoce a zelenina, výjimečně se pila i káva nebo čokoláda. Po snídani následovala příprava na vyučování, které začínalo obvykle v 8 hodin. Chovanci byli doprovázeni prefektem na přednášky, kde měl prefekt zůstat do příchodu profesora. Po přednášce čekal zase profesor na příchod svého kolegy. Systém byl vymyšlený tak, aby chovanci nezůstávali ani chvíli bez dozoru. Dokonce i v případě, kdy bylo studentovi předepsáno samostudium, byla prefektem průběžně kontrolována jeho pilnost. Nebylo možné, aby se věnoval něčemu jinému než studiu. Pokud by se náhodou stalo, že by zbyl chovanci volný čas, musel by být využit jinak

⁷⁹ Vídeňské Theresianum založila v roce 1746 Marie Terezie a fungovalo nepřetržitě do roku 1784, kdy ho v rámci rušení rytířských akademií nechal uzavřít Josef II. V roce 1797 bylo obnoveno císařem Františkem II. Zdá se, že režim starého a obnoveného Theresiana se příliš nelišil. K původnímu Theresianu srv. Ivo Cerman, *Habsburgischer Adel und das Theresianum in Wien 1746–1784 (Wissensvermittlung, Sozialisation und Berufswege)*, in: Ivo Cerman – Luboš Velek (edd.), *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006 (= Studien zum Mitteleuropäischen Adel 1), s. 143–168.

⁸⁰ Ke studiu Buquoyů na pražské univerzitě srv. Týž, *Šlechtická kultura*, s. 138–149.

⁸¹ V jednom z dopisů píše Taaffe o nových pozitivních informacích o *Academie de Vienne*, které má od Jana Nepomuka Buquoye a přehodnocuje svůj pohled na zmíněnou instituci. Dobré mínění o veřejném školství přesto nemá. Vzhledem k tomu, že Theresianum bylo obnoveno až o tři roky později, mluví zde zřejmě o vojenské akademii. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, dopis Františka Taaffeho Leopoldu Buquoyovi, Nové Hrady, 3. října 1794.

⁸² Max von Gemell-Flischbach, *Album des kaiserl. königl. Theresianums (1746–1880)*, Wien 1880, s. 89.

než k zahálce. Bylo mu tedy předepsáno kreslení, hraní na hudební nástroj (jen ve vyhrazených prostorách, aby nerušil ostatní od učení), dohánění jiného učiva či doučování. Rovněž bylo kontrolováno, aby byly čteny správné knihy. Kromě hudby a kreslení měli mladí šlechtici předepsán šerm, různé techniky jízdy na koni a výuku cizích jazyků. Pro gymnastická cvičení byl vyhrazen čas mezi desátou a třináctou hodinou.⁸³ Ve třináct hodin byl na programu oběd. Podle ústavních pravidel studenti nežijí, aby jedli, ale jedí, aby žili, a tedy se musí spokojit s nabízeným jídlem. Jako pití jim musela stačit voda. Následoval přesun do zahrady, v zimním období do některého ze sálů. Pro stimulování smyslu pro čest byly čteny romány a hrány různé hry. Od půl třetí měli chovanci třicet minut na přípravu k vyučování, které trvalo nepřetržitě do pěti odpoledne. Následoval krátký odpočinek v zahradě či sále a od šesti hodin večer bývala na řadě výuka římské, anglické, české a uherské literatury. O hodinu později následovalo náboženství a etika, v půl osmé pak samostudium. V půl deváté byla připravena večeře.⁸⁴ Třikrát týdně probíhala výuka francouzštiny a latiny. Času na odpočinek moc nebylo. Volno mohlo být půl hodiny po obědě a hodinu před večeří. Ve svátek bylo volno dvojnásobné. Pokud se chtěl někdo jít projít namísto učení, musel zameškaný čas dohnat večer. Po večeři bylo povoleno konverzovat s kamarády nebo být v tichosti ve svém pokoji. Večerka bývala přes zimu ve dvacet dva hodin, v létě o třicet minut později. Neměli povoleno v noci svítit, aby se snížilo riziko požáru. V pokoji byl chovanec na noc zamknut a klíč střežil prefekt.⁸⁵

Pokud by chtěl některý z chovanců opustit ústav, musel dostat povolení od ředitele nebo jeho zástupce. Při odchodu, samozřejmě v uniformě, musel být někým doprovázen, nejlépe prefektem nebo profesorem. Pravidla platila i pro výlety a návštěvy rodičů. Mladí šlechtici byli pod velmi pečlivým dozorem. Tomu se ale nemůžeme divit, uvážíme-li, že na Theresianu studovali už i chlapci mladší deseti let.⁸⁶ Posílání velmi

⁸³ *Statuten der k. k. Theresianischen Ritterakademie*, Wien 1802, s. 69.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 69–70.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 30–46.

⁸⁶ Pro srovnání mladému hraběti Josefu Taaffemu, pozdějšímu majiteli panství na Moravě, bylo v době studií v akademii pět až šest let, hraběti Ludvíku Taaffemu, budoucímu císařskému tajnému radovi, bylo osm až deset let nebo hraběti Karlu Auerspergovi devět až sedmnáct. Jíří Buquoy nastoupil na Theresianum v osmnácti letech, jeho mladší bratr Ludvík v šestnácti. Srv. M. VON GEMMELL-FLISCHBACH, *Album*, s. 89–91.

mladých chlapců na studia neplatilo jen v případě Theresiana. Nelibost nad posíláním malých šlechticů na studia vyjádřil i Jan Rudolf Chotek v případě Vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě.⁸⁷ Za veškerou péči platili chovanci ročně 400 zlatých.⁸⁸

Příliš spokojen Jiří se studiem nebyl. Ve své autobiografii, kterou psal v roce 1824 pro Královskou českou společnost nauk, si postěžoval, že výuka mu nedovolovala překročit průměrnost a bral ji jen jako povinnost.⁸⁹ Některá pozitiva přesto našel. Seznámil se zde s bývalým jezuitou, profesorem fyziky Franzem Guesmannem.⁹⁰ Guesmann mu dovolil navštěvovat ho, kdykoli mladý hrabě chtěl. Debatovali spolu o matematice, fyzice i náboženství. Projednávali zejména otázku zjevení, která zaměstnávala Buquoyovo myšlení. Podle vlastních slov zaujal Jiří při veřejných disputacích i slavného matematika a fyzika slovinského původu Jurije Vegu.⁹¹ Studoval velmi horlivě, dnem i nocí, což mělo za následek zhoršování jeho zdravotního stavu.

Zkoušky skládal Jiří průběžně v letech 1800–1803 a dařilo se mu to s výborným hodnocením.⁹² Poslední zkoušku složil 20. dubna 1803, tedy dva dny po smrti strýce Jana Nepomuka. Dvaadvacetiletý Jiří se stal dědicem rodinného svěřenectví. Fideikomis ale nepřevzal hned. Po návratu ze studií si přál nejprve cestovat, což mu bylo tetou Terezií, vdovou po Janu Nepomukovi, dovoleno. Cestu mu dokonce doporučuje, protože jeho zdravotní stav se jí nezdál dobrý. Uznává, že měl důvody být nespokojený během studia na Theresianu. Vrátil se z Vídně nemocný na těle i na duši, vyjadřoval odpor pro život na venkově i pro hospodaření, nic ho netěšilo a nepřál si nic jiného, než

⁸⁷ Srv. I. CERMAN, *Chotkové*, s. 418.

⁸⁸ M. VON GEMMELL-FLISCHBACH, *Album*, s. 54.

⁸⁹ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 4.

⁹⁰ Abbé Franz Guesmann (1741–1806) byl bývalý jezuita a vyučoval na vídeňské Tereziánské akademii v letech 1797–1801. Srv. M. VON GEMMELL-FLISCHBACH, *Album*, s. 75.

⁹¹ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 6.

⁹² SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (vysvědčení ze středních a vysokých škol). Skládal zkoušky z přírodovědy, botaniky, občanského práva, přirozené teologie, pneumatologie a praktické filozofie.

cestovat.⁹³ To skutečně nebyl dobrý stav pro čerstvého dědice fideikomisu. Sám hrabě psal, že jeho mysl neustále osciluje od nadšení k prázdnotě.⁹⁴

Kavalírské a studijní cesty patřily od 16. století k završení výchovy dospívajících šlechticů. Byly chápány jako přechodový rituál mezi mládectvím a dospělostí.⁹⁵ Účel cest se ale postupně měnil. Na počátku 19. století bylo již běžné odjíždět z důvodu samotného cestování.⁹⁶ Člověk již nejen získával nové kontakty a zkušenosti, ale jezdil i za novými podněty a dobrodružstvím, které život na cestě přinášel.⁹⁷ Buquoy podnikl cestu v letech 1803–1805 v doprovodu svého posledního hofmistra Quidora Dupereye a lékaře Dudressiera. Vyjel pravděpodobně z Vídně a směřoval po poštovních trasách do Bavorska, Švábska, Švýcarska a Francie. Potom se vrátil zpět do Vídně, odkud vyrazil do Itálie.⁹⁸ Po trase a zastávkách si všímal nejrůznějších věcí. Komentoval kvalitu dopravy, ubytování i jídla, zapisoval si postřehy o vzhledu a povaze lidí, se kterými se setkal. Všímal si i různých dialektů, krajiny, počasí a nevyhýbal se ani

⁹³ *Da mein Neffe durch 5 Jahre Aufenthalt in der Akademie, wo er wirklich Ursache hatte, unzufrieden zu sein, sehr mißvergnügt geworden, an Körper und Seele krank war, eine Abneigung für Landleben und Wirtschaft zeigte, und zu nichts Freude hatte, nichts so sehnlich wünschte, als zu reisen, so gestattete ich ihm dieses Vergnügen in der gänzlichen Überzeugung, es würde ihm nützlich sein.* E. HIRSCH, *Graf Georg Buquoy*, s. 4.

⁹⁴ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 8.

⁹⁵ I. CERMAN, *Habsburgischer Adel und Aufklärung*, s. 243.

⁹⁶ Cesty mohly souviset s výkonem povolání, cestovalo se ze zdravotních důvodů (viz například cesty do lázní), pro pobyt v přírodě, s touhou poznávat nové, získávat zkušenosti, vzdělávat se či hledat inspiraci. K cestování na počátku 19. století srv. Jana ENGLOVÁ, *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová, *Cesty a cestování v životě společnosti. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1997 (= Acta universitatis Purkynianae philosophica et historica, studia historica II)*, s. 359–364.

⁹⁷ K cestám v první polovině 19. století viz například Milena LENDEROVÁ, *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*, *Minulost Západočeského kraje* 33, 1998, s. 161–197; Milada SEKYRKOVÁ – Tomáš SEKYRKA, *Bratři Šternberkové na cestách*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová, *Cesty a cestování v životě společnosti. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1997 (= Acta universitatis Purkynianae philosophica et historica, studia historica II)*, s. 415–420; Jindřich VYBÍRAL – Milada SEKYRKOVÁ, *Britská cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu 1825*, *Umění* 66, 1998, s. 129–145.

⁹⁸ M. MAN, *Cestovní deníky*, s. 46–61.

dobrodružstvím se ženami.⁹⁹ V Paříži ho potkala nepříjemnost, když byl jeho společník Duperey uvězněn. Nám ne zcela jasné okolnosti této epizody vyvolaly v hraběti misantropické pocity.¹⁰⁰ Posílilo to jen jeho odpor ke všemu novému, co přinášela revoluce ve Francii. Zajímavou zastávkou, kterou podnikl a neváhal na ni vynaložit větší finanční prostředky, byla návštěva Napoleonovy královské korunovace v Římě 26. května 1805.¹⁰¹ Jeho kavalírské cesty byly uzavřeny 2. července 1805, kdy se vrátil do Nových Hradů.¹⁰²

II. 2. Veřejná a odborná činnost do roku 1812

Po návratu z cest převzal hrabě Buquoy rodinné majetky, o které se do té doby starala teta Terezie. Jednalo se zejména o panství Nové Hrady v jižních Čechách (a k tomu náležející statek Žumberk), panství Rožmberk, některé domy v Praze a alodní statky Čížkrajice na Trhosvinensku, Mostky a Cetrlov.¹⁰³ Svatbou v roce 1806 vyženil panství Červený Hrádek na Žatecku.¹⁰⁴

Návrat pro něj neznamenal jen převzetí majetku, ale, jak už bylo naznačeno, také se oženil. Už v zimě 1805–1806 jezdil často navštěvovat rodinu státního ministra Jindřicha Františka Rottenhana, blízkého přítele zesnulého Jana Nepomuka. V červenci se potom ve Vídni oženil s jeho dvaadvacetiletou dcerou, hraběnkou Gabrielou von Rottenhan. Je více než pravděpodobné, že se na výběru vhodné partnerky podílela teta Terezie. Už v roce 1803 mu psala: „vyžaduji také naprosto, abyste se oženil ve věku 24 let nebo později, to je vyhovující věk [...], pomohu Vám ve výběru, není Vám potřeba ženy, která má bohatství, tuto výhodu nechejte těm, kteří ji potřebují, ale krásné jméno

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 62–96.

¹⁰⁰ G. VON BUQUOY, *Auswahl*, s. 8–9.

¹⁰¹ Popis korunovace je dochován v jeho deníku z cesty do Itálie a editován Miloslavem Manem. M. MAN, *Cestovní deníky*, s. 242–243.

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 61.

¹⁰³ M. KURUCOVÁ – V. HOKR – M. MAN, *Jiří František August Buquoy*, s. 18–20.

¹⁰⁴ Manželka roku 1837 dokoupila panství Haunštejn a o dva roky později Přísečnice. V roce 1841 koupil Jiří František statky Vršovice a Nusle a od roku 1848 se o fideikomisní i alodní majetky staral syn Jiří Jan. Blíže k vývoji rodového majetku v Čechách P. KOBLASA, *Buquoyové*, s. 46–61.

z příjemných společenských kruhů, pravděpodobnost pečlivé výchovy charakteru, rozumu, laskavosti, dost smyslu pro vhodné chování v každé životní situaci a postavu, na které není nic odpuzujícího.“¹⁰⁵ Představu o nevěstě pro svého synovce měla Terezie velmi konkrétní. Je tedy možné, že již touto dobou měla Gabrielu vyhlédnutou. Manželství nezůstalo nenaplněné, vzešlo z něj pět dětí. Nejstarší byla Terezie (1807–1869), po ní Gabriela (1809–1841), třetí dcerou byla Karolina (1811–1898) a čtvrtou Isabela (1812–1893). Teprve pátým dítětem byl syn a dědic majetku Jiří Jan (1814–1882).¹⁰⁶

Jiřího Buquoye spojoval s tchánem zájem o techniku a hospodářství. Rottenhan mohl navíc těžit ze svého vysokého postavení a prosazovat různé návrhy a nové technologie. Politicky vlivný byl i rod Chotků, do kterého se provdala druhá Rottenhanova dcera.¹⁰⁷ Hospodářství, vzdělání a politika v Čechách konce 18. a první poloviny 19. století se tak ocitla pod vlivem spřízněných hrabat Buquoyů, Rottenhanů a Chotků.¹⁰⁸

Sám Buquoy u sebe od malička pozoroval „sklon k rozjímání a nadšení ke studiu“.¹⁰⁹ S tím byla spojená i jeho láska k hudbě. Ještě krátce před svatbou navštěvoval hodiny klavíru u skladatele a jednoho z nejvýznamnějších pražských hudebníků první poloviny 19. století Václava Jana Tomáška (1774–1850). Tomáškovu umění udělalo na hraběte takový dojem, že ho přijal trvale do svých služeb a dal mu k dispozici jednu místnost v malostranském paláci. Sám Tomášek nebyl ve své době neznámý, rozvíjel kontakty s českými obrozenci, přátelil se s Františkem Palackým, Václavem Hankou a setkával

¹⁰⁵ *je veux absolument que vous vous mariez a 24 ans ou plus tard c'est un age convenable [...] et je vous aiderai a choisir, il ne vous faut une femme qui ait de la fortune, laissez cet avantage a ceux qui en ont besoin. mais un beau nom des alentours agréables, la probabilité d'une éducation soignée du caractère, de la raison et de la bonté. assez d'esprit pour se bien conduire dans toutes les occasions de la vie et une figure qui n'ait rien de rebulant.* SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 967, sign. 257.31, Terezie Buquoyová Jiřímu Františkovi, Praha 6. května 1803. Citováno podle M. KREJČÍ, *Přetvoření divočiny*, s. 58.

¹⁰⁶ M. KURUCOVÁ – V. HOKR – M. MAN, *Jiří František August Buquoy*, s. 20.

¹⁰⁷ Marie Isabela z Rottenhanu se v roce 1799 vdala za Jana Nepomuka Chotka. Proslula jako skvělá výtvarnice, známé byly její rytiny z Karlovarska. Její manžel se věnoval zemědělskému hospodaření a pokoušel se i o úřednickou kariéru. Srv. I. CERMÁN, *Chotkové*, s. 426–427.

¹⁰⁸ M. FOLKERTS – G. K. MICHAJLOV, *Graf Georg*, s. 10.

¹⁰⁹ *Hang zum Meditieren und zur Begeisterung*, G. BUQUOY, *Auswahl*, s. 3.

se i s Goethem.¹¹⁰ Goethemu byla Tomášková hudba blízká a Buquoy dokonce Tomáška vybízel ke zhudebnění básnickových děl.¹¹¹ Už víme, že Goethe nebyl cizí ani Buquoyovi. Poprvé se setkali v srpnu 1807 v Karlových Varech, k dalšímu setkání došlo o tři roky později. Mezi oběma vědci vzniklo přátelství a kontakt udržovali pomocí korespondence, která se týkala zejména odborných záležitostí.¹¹² Víme také, že Goethe četl Buquoyovy knihy a svou filozofií si byli blízcí.¹¹³ V korespondenci s Goethem se projevuje Buquoyův zápal pro přírodní vědy, když přidává plánek sestrojení refraktometru, přístroje k měření lomu světla. Za takovéto zájmy vděčil podle vlastních slov již zmíněnému Františku Taaffemu, také profesoru fyziky na Theresianu Franzi Guesmannovi a českému matematikovi Františku Josefu Gerstnerovi, k němuž chodil na soukromé přednášky z mechaniky a matematiky¹¹⁴ a s jehož pomocí sestavil učební plán pro svého syna Jana Jiřího.¹¹⁵ Stejně jako Gerstner, pracoval i Buquoy od roku 1807 na projektu, který měl prozkoumat možnost plavebního spojení mezi Vltavou a Dunajem.¹¹⁶ S řešením přišel v roce 1813 Gerstner, když navrhl postavit místo kanálu koněspřežnou železnici.

Skutečnost, že Buquoyovy zájmy nejsou jen teoretické, dokazuje i sestrojení dřevěných parních strojů podle vlastního návrhu, které byly využity k čerpání vody pro provoz sklárny na panství Červený Hrádek.¹¹⁷ Sklářskému průmyslu se věnoval i na

¹¹⁰ K Janu Václavu Tomáškovu blíže např. Kenneth DELONG – Adrienne SIMPSON, *Tomášek, Václav Jan Křtitel*, in: Grove Music Online, URL: [http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/28077, staženo 28. listopadu 2009]; *Tomášek Václav Jan Křtitel*, in: Československý hudební slovník osob a institucí II, Praha 1965, s. 778–780.

¹¹¹ J. URZIDIL, *Goethe*, s. 289.

¹¹² Ke vzájemné korespondenci blíže R. TEICHL, *Goethe*, s. 17–30.

¹¹³ J. URZIDIL, *Goethe*, s. 96.

¹¹⁴ Zřejmě skutečnost, že Buquoy navštěvoval přednášky F. J. Gerstnera, vedla rakouského bibliografa Constantina Wurzbacha k mylnému závěru, že studoval na pražské univerzitě. Tento omyl se pak dále rozšířil v domácí i zahraniční historiografii. Viz Constant VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich II.*, Wien 1857, s. 208.

¹¹⁵ E. HIRSCH, *Graf Georg Buquoy*, s. 11.

¹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 10–11.

¹¹⁷ K tomu viz jeho publikaci Georg VON BUQUOY, *Eine Dampfmaschine, welche sich leicht, allenthalben, mit wenigen Unkosten, ganz aus Holz erbauten lässt, und wobei alle vorkommende*

novohradském panství.¹¹⁸ Jeho zájmy byly ale ještě širší. Poté, co se v roce 1811 vyjádřil k teoretické astronomii Theodora Schuberta,¹¹⁹ vydal o rok později knihu, jejíž závěry jsou u přírodovědců ceněny dodnes.¹²⁰ Podařilo se mu jako prvnímu správně formulovat a řešit problém pohybu těles s proměnnou hmotností. Předtím se počítalo jen s idealizovanými úlohami, ve kterých měly hmotné body konstantní hmotnost. Buquoy formuloval rovnici, která je platná i v případě, kdy se hmotnost bodů mění.¹²¹

Další odborné poznatky a nové zkušenosti se snažil hrabě získat na svých cestách. V srpnu 1811 se vydal po Labi přes Teplice, Bad Schandau, Drážďany, Míšeň a Torgau. Cestovala s ním i manželka a další přátelé.¹²² O rok později zažádal o pas, aby se mohl vydat na studijní cestu do Harzu, Berlína a pruského Slezska. Žádost datoval 2. března 1812. Napsal ji tedy v době, kdy u sebe pozoroval příznaky nemoci popsané v *Krankengeschichte*. Předpokládal zřejmě, že zdravotní potíže do dubna, kdy zamýšlel cestu nastoupit, odezní. Jiří chtěl navazovat kontakty se zahraničními učiteli,

Reparaturen ohne grosse Schwierigkeiten verrichtet werden können, welche ferner zur Aufsicht keines eigenen Maschinenmeisters, sondern nur eines aufmerksamen Menschen bedarf, Leipzig 1811.

¹¹⁸ Zde mělo sklářství dlouhou tradici. První sklárny jsou doloženy ještě za správy Rožmberků v polovině 16. století, o století později patří již buquoyské sklo k nejlepšímu v království a během druhé poloviny 18. století zažívá velký rozkvět. Ten je na vrcholu pod správou Jiřího Buquoye díky jeho schopnosti pružně reagovat na měnící se trh. Proslul zejména výrobou zcela neprůhledného černého skla (hyalitu). Po smrti Jiřího novohradské sklářství upadlo. Blíže k vývoji sklářství na Novohradsku srv. například J. LNĚNÍČKOVÁ – R. HAIS, *Novohradské sklářství*.

¹¹⁹ Georg VON BUQUOY, *Erläuterungen und Zusätze zu dem dritten Theile von Herrn Schuberts theoretischer Astronomie, nemlich zu dessen physischer Astronomie, nebst einem angehängten Auszuge aus diesem Werke und den Zusätzen, worin der Geist der Rechnung strenge beobachtet ist. Zum fasslichen Selbstunterrichte und zu einem leichten Ueberblicke. Erste Hälfte, welche inclusive bis zum §140 reicht*, Leipzig 1811.

¹²⁰ TÝŽ, *Analytische Bestimmung des Gesetzes der virtuellen geschwindigkeiten in mechanischer und statischer Hinsicht*, Leipzig 1812.

¹²¹ Jiří PODOLSKÝ, *Hrabě Buquoy a jeho úlohy*, in: Aleš Trojánek – Jan Novotný (edd.), *Matematika, fyzika a školství. Sborník z XIII. semináře o filosofických otázkách matematiky a fyziky, Velké Meziříčí 2006*, s. 22–35; M. FOLKERTS – G. K. MICHAJLOV, *Graf Georg*.

¹²² Z cesty se dochoval deník. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (cestování hraběte).

v Krkonoších prezentovat svůj parní stroj a vyzkoušet vlastní barometr, který sestrojil.¹²³

¹²³ TAMTÉŽ.

III. Možnosti využití a interpretace *Krankengeschichte*

III. 1. Význam pro dějiny lékařství

Zdravotní stav na jaře 1812 přiměl třicetiletého Jiřího Buquoye k sepsání krátkého spisu, kterým hledal příčiny svých potíží a sledoval jejich průběh. Podle svého pojednání pociťoval nepříjemné stavy od okamžiku, kdy se setkal s blízkostí smrti. Při jednom obědě dostal jejich známý, převor Gosse, záchvat mrtvice a svalil se na něj. Hrabě Buquoy pak míval strach, že by ho stejná příhoda mohla postihnout. Od té doby pociťoval závratě a měl pocit těžkého břicha. Jeho „škodolibý vychovatel“ prý nebral ohledy na stavy mladého hraběte a přičítal je jeho menší a silnější postavě. Lékaře mu zavolat nechtěl. Buquoy si stěžuje, že neměl žádného dobrého přítele, ovládala ho špatná nálada a nenávisť. Stav se zlepšil se změnou vychovatele a problémy pak na chvíli vymizely.

Později si hrabě všiml, že se mu potíže vracejí pravidelně v měsících únoru a březnu. Výrazně to pozoroval právě v roce 1812. Ve svém popisu si stěžoval, že už od mala trpěl na červy (*Würmern*) a časté zahlenění. Dobře mu prý dělал pobyt na venkově. Problémy se měly dostavit až s přesunem do města, kde byl nucen žít „pedantským vzdělávacím životem“.¹²⁴ Pozoroval u sebe častější poruchy trávení, neustálé zácpy, stálý nedostatek chuti k jídlu a celkovou únavu. K léčení příznaků využíval většinou léčivé rostliny, výjimečně i léky na přírodní bázi. Někdy mu pomáhalo pár lžiček rebarborové tinktury, kterou zapíjel čtvrtinou skleničky vína, ale nejúčinnějším měl být heřmánkový klystýr. Pro zajímavost je vhodné uvést léčebné prostředky, které se užívaly před dvěma sty lety. Shrnuje je následující tabulka:

¹²⁴ „wo ich zu einen sitzenden pedantisch unterrichtendem Lebensart genöthigt ward.“
Krankengeschichte, s. 1.

Tabulka č. 1

Buquoyem užívané léčebné prostředky		
originální název	český ekvivalent	použití
Rabarber	rebarbora	poruchy trávení
Rabarbertinktur	rebarborová tinktura	poruchy trávení
<i>Valeriana</i>	kozlík lékařský	tišení křečí
<i>Valerianaabsud</i>	odvar z kozlíku lékařského	tišení křečí
<i>Hipocaquana</i>		dávidlo
<i>Purgens</i>	projímadlo	projímadlo
Camillenglistir	heřmánkový klystýr	vyprázdnění
Hofmanische Tropfen	hofmanské kapky	zbavení větrů
Bitterwasser	magnéziumsulfátová voda	vyprázdnění
<i>Quassia</i>	kvasie hořká	vyprázdnění
<i>Aloe</i>	aloe	vyprázdnění
<i>Venetianische Seife</i>	benátské mýdlo	zklidnění
Seifenpulver	mýdlový prášek	zklidnění
Zucker	cukr	zklidnění
Zuckerwasser	cukrová voda	poruchy trávení
Fenigl	fenykl	zklidnění
<i>Magnesia</i>	hořčík	zklidnění
<i>Assasitida</i>		vyprázdnění
Ochsengalle	volská žluč	vyprázdnění
<i>Calomel</i>	kalomel (chlorid rtuťný)	projímadlo

Fyzický stav nepůsobil podle hraběte dobře na jeho psychiku. Stěžoval si na unavenou mysl, nemohl se dostatečně soustředit na práci. Pokoušel se dělat jiné věci, ale v tom dostával návaly „trhavého, napjatého tepu“.¹²⁵ Možná by nám ale Buquoyovy problémy pomohl objasnit opačný pohled. Hrabě upozorňuje, že v době svých potíží se snažil věnovat náročné intelektuální práci. Důkladností, kterou popisuje své zdravotní

¹²⁵ „Wallungen einer krampfhaften geschpanten Puls.“ *Krankengeschichte*, s. 5.

komplikace, přiznává velmi citlivou povahu. Problémy mohly být psychického rázu, ale Jiří Buquoy si jich nemusel být vědom nebo si je nemusel připouštět – pozoroval tak jen jejich somatické projevy.

Jiří Buquoy vidí příčiny svých potíží v traumatickém zážitku z dětství. Pociťuje potřebu, aby hofmistr hlídal jeho zdravotní stav, a chce konzultovat průběh obtíží s lékařem. Příznaky své nemoci hrabě velmi pečlivě sleduje, zdá se, že se k nim přímo upíná, není schopen od nich odhlédnout a věnovat se jiné činnosti. Vznikají u něj pocity, že o něj není ze zdravotního hlediska adekvátně postaráno. Jím popisované potíže ale nejsou natolik závažné, aby mu v běžném životě bránily. Zdá se tedy, že měl hrabě Buquoy sklony k hypochondrii. Příčiny zdravotních komplikací můžeme vidět v psychice. Jiří Buquoy není schopný odpoutat se od svého stavu, všemu přikládá velkou váhu, detailně popisuje příznaky i léčbu. Kvalitu dne hodnotí podle přítomnosti příznaků. Stav mu samozřejmě mohl zhoršovat pobyt ve městě, náročné studium i práce. Pokoušet se hledat správnou diagnózu není jednoduché.¹²⁶ Přesto je dobré si uvědomit, že stresové faktory mohou u citlivého člověka zvyšovat úzkosti a podněcovat přehnané sebezpozorování. Sychravé jarní počasí, které Jiří zmiňoval, také negativně ovlivňuje psychiku a nachlazení stav jen zhoršuje. Úzkosti a vnitřní napětí se často projevují problémy se zažíváním. Emoce mohou mít za následek i popsané bušení srdce, respektive nepříjemný tep. Člověk, který se příliš nevyzná ve svých citech, může více vnímat tělesné projevy stresů. Fobie, pocity úzkosti a zažívací problémy jsou typickými projevy neurózy, kterou hrabě pravděpodobně trpěl.

III. 2. Základ pro biografii

Díky *Krankengeschichte* se nedozvídáme jen informace o nemocech, které hrabě prodělal. Spis obsahuje několik informací, díky kterým jsme si schopni udělat lepší představu o průběhu jeho mládí. Z jiných pramenů víme, že od svých pěti let byl pod

¹²⁶ Na tuto problematiku upozorňovali například Karel ČERNÝ, *Problém retrospektivní diagnostiky v dějinách lékařství*, DVT 41, 2008, s. 145–154; Ivana EBELOVÁ, *Úroveň diagnostiky v 17. až 19. století na základě protokolů nemocných pražských nemocnic milosrdných bratří a alžbětinek*, DVT 41, 2008, s. 185–198.

dohledem vychovatele Seidla.¹²⁷ O Seidlovi Buquoy přímo nemluví, ale patřil jistě mezi jeho oblíbené hofmistry. Dokládá to skutečnost, že ho najal později i pro výchovu svých dětí.¹²⁸ V desátém roce života se dostal hrabě pod dohled Karla Falkensteina ve Vídni. Tou dobou trávil čas na přání strýce Jana Nepomuka u Terezie Cronenfels, vdovy po dvorním radovi. Se změnou vychovatele se změnil i způsob zacházení s ním. Stěžoval si na nedostatečný zájem o své zdraví.¹²⁹

Naopak dobře o něj bylo pečováno na venkově v Nalžovech, kde strávil léta 1794–1796 u hraběte Taaffeho a pod dohledem hofmistra Brauna. Život ve městě Jiří rozhodně nevyhledával, spojoval ho se zhoršením svého zdravotního stavu, když byl přinucen žít již zmiňovaným „pedantským vzdělávacím životním stylem“.¹³⁰ O životě v Nalžovech víme více díky dochované korespondenci. Hrabě Taaffe si s Leopoldem Buquoyem psal mimo jiné o náročnosti některých cvičení, které Braun po Jiřím a Ludvíkovi požadoval. Taaffe hofmistra velmi chválí a považuje ho za vynikajícího učitele.¹³¹ V *Krankengeschichte* si Jiří Buquoy stěžuje na jednoho z vychovatelů. Mladý hrabě začal pociťovat příznaky své nemoci a po nepříjemné příhodě z oběda s převorem Gossem trpěl strachem z náhlé smrti. Tyto stavy jen utvrzovaly „zlomyslně škodolibého hofmistra“¹³² v přesvědčení, že má Jiří sklony k přecitlivělosti kvůli svému „krátkému tlustému tělu“.¹³³ Že by tímto hofmistrem byl míněn Braun, není příliš

¹²⁷ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 128, Karl Heinrich Seibt hraběti Janu Nepomuku Buquoyovi, Praha 23. března 1786.

¹²⁸ Počítal s ním pro výuku latiny, psychologie a logiky. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (studijní plány dětí).

¹²⁹ *Krankengeschichte*, s. 1.

¹³⁰ TAMTÉŽ.

¹³¹ SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, František Taaffe Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy 7. ledna 1795.

¹³² *Krankengeschichte*, s. 2.

¹³³ Jeho postava se během dospívání mohla měnit. V roce 1812 je už ve svém pasu popsán jako modrooký blondák střední postavy. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (cestování hraběte).

pravděpodobné. Hrabě Buquoy ve svém spisu porušuje chronologii a má zde na mysli spíše Karla Falkensteina, na kterého si stěžoval i otcí.¹³⁴

Hrabě si tak velmi oddechl, když byl vychovatel vyměněn za francouzského emigranta Quirina Gerarda. Tento „zbožný láskyplný muž“¹³⁵ byl ale podle Buquoye slabý ve znalostech a nevyznal se příliš v lidech. Nemohl tedy dostatečně rozumět výchově. Přestože strávil u hrabat Buquoyů jen rok a půl, hodnotí Jiří toto období jako významné. Možná i s vědomím toho, že poslední vychovatel byl zcela jiný.

Dva následující roky byli s bratrem v péči dalšího francouzského emigranta, který byl obecně považován za váženého muže. Šlo o Guidora Dupereye, bývalého významného policejního úředníka. Ten byl velmi přísný a ve výchově údajně používal metody, které znal z policejní praxe. Chlapci prý velmi pohrdal a vysvětloval jim, že „jen nouze ho donutila vzít tento post“.¹³⁶ Chlapcům dokonce zakazoval mluvit německy – němčinu považoval za jazyk lůzy a obklopoval je jen Francouzi. Pozoruhodné je, že s tímto mužem odjel Jiří Buquoy na cesty po dokončení studií a velmi se o něj zajímal, když byl Duperey v Paříži uvězněn.

Pro větší přehlednost můžeme vyjádřit posloupnost hofmistrů následující tabulkou:

Tabulka č. 2

Vychovatelé Jiřího Buquoye		
Jméno	Doba působení	Místo pobytu
Seidl	1786 - 1792	buquoyská sídla
Karl Falkenstein	1792 - 1794	Vídeň
Braun	1794 - 1796	Nalžovy
Quirin Gerard	1796 - 1797	buquoyská sídla
Quidor Duperey	1797 - 1799	buquoyská sídla

¹³⁴ Šlo o spor kvůli penězům. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, Jiří František Buquoy Leopoldu Buquoyovi, s. 1., s. d. [1794?]; SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, František Taaffe Leopoldu Buquoyovi, Nalžovy 3. prosince 1794. Srv. s. 26, pozn. 67.

¹³⁵ *Krankengeschichte*, s. 2.

¹³⁶ *Krankengeschichte*, s. 3.

Zachycené zkušenosti s vychovateli v hraběcí rodině jsou nám téměř jedinými informacemi o dětství a dospívání Jiřího Buquoye. Korespondence chlapců otci z nalžovského pobytu dává kvůli převládající sentimentalitě minimum informací o jejich životě. V autobiografii z roku 1824 se hrabě svému ranému dětství téměř nevěnuje. Leccos naznačuje korespondence Františka Taaffeho Leopoldu Buquoyovi. Další životní etapy Jiřího jsou lépe rekonstruovatelné z dochovaných deníků, korespondence a dalších pramenů. Pro dřívější období se nám nic obdobného nedochovalo, a proto je *Krankengeschichte* nezanedbatelným a téměř jediným využitelným pramenem pro dětství, dospívání a výchovu.

III. 3. Pramen pro dějiny každodenního života

Odhlédneme-li od činností, které hrabě dělal během propuknutí příznaků své nemoci, najdeme naprosté minimum informací o jeho každodenním životě. Dozvíme se, že chodil na procházky, od intelektuální činnosti si za deště odpočinul jízdou v kočáře, jezdil na koni či tančil. Večer mohl pít tekutou čokoládu (*Wasserchocolade*) a přikusovat housky, případně si dát polévku. Pil kávu, vodu, mléko i víno. Za dietní stravu považoval rybí maso, a tak se v jeho jídelníčku objevuje rybí ragú či studená štika. Po jídle si dával zákusek.

Vzhledem k tomu, že jeho nemoc měla dlouhodobý průběh, můžeme pozorovat i jakousi každodennost nemocného. Jiří Buquoy nemohl často v noci spát. K ránu se léčil klystýrem nebo jinak. Poté ještě usnul. Po probuzení se nasídal a přes den už spát nemohl. Někdy byl u něj už v době probuzení lékař, který kontroloval jeho stav. Dopoledne se věnoval studiu či práci. Následoval oběd – hlavní jídlo a lehký zákusek. Hrabě se snažil být v pohybu, a proto jezdil mimo jiné na vyjížďky na koni nebo chodil na procházky. K večeri si dal miskou polévky a před spaním opět léky. Informace jsou velmi torzovité, ale přesto si můžeme udělat představu, jak trávil dny třicetiletý hrabě v době, kdy se trápil kvůli svému zdravotnímu stavu.

III. 4. Odras dobové mentality či autorova myšlení?

Z popisu nemocí je poznat, že Buquoy hledá příčiny nevolností v událostech, které zažil, a ve stravě, kterou konzumuje. Roli zde už nehraje Bůh, který mohl nemoc seslat jako trest. Pozdější Buquoyova filozofie by dokázala onemocnění vysvětlit. Člověk podle něj osciluje mezi dobrem a zlem, zdravím a nemocí a podobně. Díky tomu žije v rovnováze, která jím nemůže být narušena. Nemoci se podle hraběte člověku vracejí v určitých intervalech a člověk to nelibě nese. Princip oscilace se ale v přírodě nezmění, je v ní pevně zakořeněn a zůstane zde věčně.¹³⁷ K takovému názoru se dobral pravděpodobně až později, ale už nyní pozoruje, že se mu nemoc v určitých obdobích vrací.¹³⁸

V psaní odborných děl Jiřího Buquoye vidíme velkou pečlivost. Své práce několikrát přepisoval a znovu upravoval, snažil se o maximální přesnost, které mohl dosáhnout.¹³⁹ Styl práce hraběte mohl také hrát roli v důvodech, proč se pokusil sepsat své zdravotní potíže. Je možné, že se viděl jako objekt vědeckého zájmu.

Roli v důvodech sepsání spisu mohla hrát i dobová móda. Vyjadřování citů a pocitů bylo na přelomu 18. a 19. století více než vhodné. Člověk tím cvičil své vyjadřovací schopnosti, odkrýval svou přirozenost nebo si mohl jen rovnat myšlenky.¹⁴⁰

Spis Jiřího Buquoye se nám nejeví jako jednoznačně vědecký spis, není to ani pouze text v duchu *Empfindsamkeit*. Spíše bychom v něm mohli spatřovat propojení dobové sentimentální mentality, pečlivé povahy zvědavého vědce a zvýšené obavy o vlastní zdraví podnícené psychickým stavem.

¹³⁷ M. MORAWETZ, „Jádro mého filozofického názoru“, s. 51.

¹³⁸ „Ich habe bemerkt, daß ich besonders heftige und hartneckige Unfälle meines Uibels in den Monaten Februar und März bekom[m]e.“ *Krankengeschichte*, s. 5.

¹³⁹ Dokládají to opakované přepisy a poznámkami doplňované koncepty filozofických prací z jeho pozůstalosti. Srv. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 176–188.

¹⁴⁰ I. CERMAN, *Empfindsame Briefe*.

IV. Závěr

Bakalářská práce se zaměřila na *Krankengeschichte* Jiřího Buquoye, ve kterém autor popsal pocíťované zdravotní komplikace během svého mládí. Zachycování zdravotního stavu na počátku 19. století není neobvyklé. Výjimečný je ale právě žánr, kterým je spis napsán. Jde o pramen osobní povahy, který nese v první části autobiografické rysy, ve druhé je psán deníkovou formou. Dochovalo se nám ojedinělé svědectví pacienta, který se snaží porozumět své nemoci, hledá její příčiny a pozoruje průběh. Během toho ji zasazuje do kontextu vlastního života.

Zajímavá osobnost hraběte je zastíněna jeho odbornou činností a nebyla jí dosud věnována patřičná pozornost. Analyzovaný spis by mohl pomoci tuto nerovnováhu vyvážit. Dozvídáme se více informací o dětství a mládí Jiřího Buquoye a zejména o jeho výchově. Některých vychovatelů si vážil a považoval je i s odstupem času za velké osobnosti. Na jiné si velmi stěžoval a spojoval s jejich působením zhoršování svého zdravotního stavu. Zdravotnímu stavu se samozřejmě věnoval nejvíce. Po traumatickém zážitku z dětství se u mladého hraběte objevovaly zažívací potíže, které se snažil léčit pomocí dobových přípravků. Přehnané sledování a popis tělesných pochodů naznačuje, že šlo o neurózou trpícího hypochondra. Prozrazuje nám zároveň některé stránky svého každodenního života.

Je nutné vnímat všechny informace v kontextu doby, ve které Jiří Buquoy žil. Vyjadřování pocitů bylo u romantiků běžné, dokonce společensky nutné. Strach z onemocnění rozhodně nebyl před objevením antibiotik neopodstatněný – dnes lehce léčitelné nemoci mohly před dvěma stoletími končit smrtí. Osobnost hraběte hrála v sepsání spisu také svou roli. Pečlivý vědec byl zvyklý zaznamenávat své myšlenky a sledovat přírodní jevy, mezi které by zažívací potíže bezesporu patřily. Sám si zřejmě neuvědomoval psychickou stránku svého onemocnění, ale nám se jeví mnohem jasněji.

Bakalářská práce otevírá nová témata v bádání o Jiřím Buquoyovi. Nastiňuje možnosti výzkumu dětství a mládí hraběte, jeho vzdělávání, stručně také každodennosti na počátku 19. století a zejména může najít své uplatnění pro dějiny lékařství nebo psychologie. Upozorňuje rovněž na zatím opomíjené nebo jen okrajově využitě

prameny k vybraným tématům. Ve všech zmíněných oblastech výzkumu může pomoci editovaný spis, který je součástí přílohy.

V. Seznam použitých pramenů a literatury

V. 1. Seznam nevydaných pramenů

Státní oblastní archiv v Třeboni

RA Buquoyů, kart. 128, inv. č. 897, sign. 249.10 (zajištění vychovatelů pro synovce Jiřího Buquoye).

RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 953, sign. 253.10 (nemoc Leopolda hr. Buquoye).

RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 954, sign. 253.11 (korespondence s členy rodiny a příbuznými).

RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (cestování hraběte).

RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (studijní plány dětí).

RA Buquoyů, kart. 174, inv. č. 966, sign. 257.30 (vysvědčení ze středních a vysokých škol).

RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál).

V. 2. Seznam vydaných pramenů

VON BUQUOY, Georg, *Auswahl des leichter Aufzufassenden, aus meinen philosophisch-wissenschaftlichen Schriften und kontemplativen Dichtungen, für gebildete Leser und Leserinnen*, Prag 1825.

VON GEMMELL-FLISCHBACH, Max, *Album des kaiserl. königl. Theresianums (1746–1880)*, Wien 1880.

Statuten der k. k. Theresianischen Ritterakademie, Wien 1802.

V. 3. Seznam použité literatury

BRÄNDLE, Fabian A KOLEKTIV, *Texte zwischen Erfahrung und Diskurs. Probleme der Selbstzeugnisforschung*, in: von Greyerz, Kaspar – Medick, Hans – Veit, Patrice, Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500–1850), Köln – Weimar – Wien 2001, s. 3–31.

VON BUQUOY, Margarete, *Hrabě Jan Buquoy. Sociální reformátor doby osvícenství*, Feldkirchen – Westerham 2004.

BŮŽEK, Václav A KOLEKTIV, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010 (= Česká historie 22).

CERMAN, Ivo, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 283–301.

CERMAN, Ivo, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010 (= Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 72).

CERMAN, Ivo, *Habsburgischer Adel und das Theresianum in Wien 1746–1784 (Wissensvermittlung, Sozialisation und Berufswege)*, in: Cerman, Ivo – Velek, Luboš (edd.), Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen, München 2006 (= Studien zum Mitteleuropäischen Adel 1), s. 143–168.

CERMAN, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 7).

CERMAN, Ivo, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011 (= Česká historie 27).

ČAPSKÁ, Veronika – MARKOVÁ, Veronika, *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné záznamy (1785–1808)*, Praha 2009 (= Manu propria 5).

ENGLOVÁ, Jana, *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*, in: Bobková, Lenka – Neudertová, Michaela, *Cesty a cestování v životě společnosti. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1997* (= Acta universitatis Purkynianae philosophica et historica, studia historica II), s. 359–364.

FOLKERTS, Menso – MICHAJLOV, Gleb K., *Graf Georg von Buquoy und die Dynamik der Systeme mit veränderlichen Massen. Die Reise eines böhmischen Grundherrn und Naturforschers nach Paris (1815)*, Augsburg 2010 (= Algorismus. Studien zur Geschichte der Mathematik und der Naturwissenschaften 74).

HANUŠ, Josef, *Národní museum a naše obrození. K stoletému jubileu založení musea*, Praha 1921.

HENNING, Eckhart, *Selbstzeugnisse*, in: Beck, Friedrich – Henning, Eckhart (edd.), *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*, Köln – Weimar – Wien 2004 (= UTB 8273), s. 119–127.

HIRSCH, Ernst, *Graf Georg Buquoy. Ein vergessener Goetheanist*, [Wien 1975].

HORÁČEK, Jiří, *Deprese českého šlechtice v polovině XVI. století. Z paměti Jana Zajíce z Házmburka*, *Psychiatrie* 1, 1997, s. 99–101.

JANKO, Jan, *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*, Praha 1997 (= *Práce z dějin Akademie věd, série B, svazek 12*).

JAVOR, Martin, *Slobodomurárske hnutie v českých krajinách a v Uhorsku v 18. storočí*, Prešov 2009.

KALNÝ, Adolf, *Rodinný archiv Buquoyů (geneze, zpracování)*, AČ 43, 1993, s. 88–94.

KOBLASA, Pavel, *Buquoyové. Stručné dějiny rodu*, České Budějovice 2002.

KREJČÍ, Markéta, *Přetvoření divočiny v nádherný luh, aneb Terezie hraběnka Buquoyová a její Vallon chéri*, České Budějovice 2002 (= diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

KURUCOVÁ, Miroslava – HOKR, Vladimír – MAN, Miloslav, *Jiří František August Buquoy (1781– 1851). Vědec, vynálezce a podnikatel*, Nové Hradky 2008.

LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004 (Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 9).

LNĚNIČKOVÁ, Jitka – HAIS, Rudolf, *Novohradské sklářství a hrabě Jiří Buquoy*, VHK JČM 28, 1991, s. 116–124; s. 226–232.

MÁDLOVÁ, Claire, *Ars moriendi v osvícenském století*, in: Radimská, Jitka (ed.), „Vita morsque et librorum historie“. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (= Opera romanica 9), s. 247–266.

MAN, Miloslav, *Cestovní deníky Jiřího Františka Buquoye z cest do Francie a Itálie v letech 1803 až 1805*, České Budějovice 2004 (= diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

MORAWETZ, Michal, „Jádro mého filozofického názoru.“ *Romantická naturfilozofie Jiřího Františka z Buquoy*, České Budějovice 2011 (= bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

OBERHOFFER, M[agdalene], *Goethes Krankengeschichte. Goethes Krankheiten nach seinen eigenen Aufzeichnungen und nach Äusserungen seiner Zeitgenossen*, Hannover 1949.

PODOLSKÝ, Jiří, *Hrabě Buquoy a jeho úlohy*, in: Trojánek, Aleš – Novotný, Jan (edd.), *Matematika, fyzika a školství. Sborník z XIII. semináře o filosofických otázkách matematiky a fyziky*, Velké Meziříčí 2006, s. 22–35.

ŘEZNÍK, Miloš, *Das romantische Wissenschafts- und Erkenntniskonzept des Grafen Georg von Buquoy*, in: Cerman, Ivo – Velek, Luboš, *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006 (= Studien zum Mitteleuropäischen Adel 1), s. 241–255.

SCHULZE, Winfried, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“*, in: Týž, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996 (= *Selbstzeugnisse der Neuzeit 2*), s. 11–30.

SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996 (= *Selbstzeugnisse der Neuzeit 2*).

ŠTOVÍČEK, Ivan A KOLEKTIV, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

TEICHL, Robert, *Goethe und Georg Graf von Buquoy*, *Chronik des Wiener Goethe-Vereins* 19, 1905, s. 17-30.

TERSCH, Harald, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Winkelbauer, Thomas (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000 (Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 40).

THOMAS, Ernst, *Graf Georg von Buquoy. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Nationalökonomie am Anfang des 19. Jahrhundert*, München – Leipzig 1929.

TINKOVÁ, Daniela, *Tělo – věda – historie. K otázce formování „moderního“ těla v historiografii a novověké vědě*, in: Nodl, Martin – Tinková, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 13–52.

TINKOVÁ, Daniela, *„Uč se vážit svého zdraví, nemoc tě radosti zbaví“*. *Zdravotnická disciplinace a osvěta obyvatelstva českých zemí na prahu 19. století*, in: Blümllová, Dagmar – Kubát, Petr a kolektiv, *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2009 (= *Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*), s. 9–32.

TURKOVÁ, Helga, *Zapomenutý polyhistor hrabě Jiří Buquoy*, *Miscellanea* 7, 1990, s. 131–165.

URZIDIL, Johannes, *Goethe v Čechách*, Příbram 2009.

VON WURZBACH, Constant, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich II.*,
Wien 1857.

VI. Seznam použitých zkratek

AČ	Archivní časopis
ČasMorM-VS	Časopis Moravského muzea v Brně – vědy společenské
ČNM-A	Časopis Národního muzea. Řada historická
DaS	Dějiny a současnost
DVT	Dějiny věd a techniky
ed./edd.	editor/editoři
inv. č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
kart.	karton
<i>Krankengeschichte</i>	<i>Krankengeschichte aufgesetzt im März 1812</i> . SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál)
Miscellanea	Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků
MZA	Moravský zemský archiv
pozn.	poznámka
Psychiatrie	Psychiatrie. Časopis pro moderní psychiatrii
r, v	recto, verso
RA	Rodinný archiv
resp.	respektive
s.	strana
s. d.	sine dato
s. l.	sine loco
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
srv.	srovnej

VHK JČM	Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích
Výběr	Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech

VII. Seznam tabulek v textu

1. Buquoyem užívané léčebné prostředky, s. 38.
2. Vychovatelé Jiřího Buquoye, s. 41.

VIII. Přílohy

VIII. 1. Edice

VIII. 1. 1. Rozbor pramene

Spis označovaný jako *Krankengeschichte* nebo popisy nemocí se dochoval v pozůstalosti Jiřího Františka Buquoye ve fondu Rodinného archivu Buquoyů.¹⁴¹ Je tvořen pěti dvoulisty. První z nich plní funkci přebalu, všechny ostatní jsou do něj vloženy, ale nikoli jeden do druhého. První dvoulist (v edici označený I^r a I^v) nese francouzský nápis *Relativement à la santé à Georges*, vertikálně vepsanou poznámku *Theresie, Gabrielle kom[m]en* a několik dalších vpisek, které provedli archiváři tužkou a modrou a červenou pastelkou.¹⁴² Nechybí ani kulaté razítko s buquoyským erbem a opisem *Schlossarchiv Gratzen*, které je na každém samostatném dvoulistu. Jen jednou je razítko bez erbu, ale se stejným textem (strana 1). Vnitřní strany přebalu (I^v) obsahují poznámku *Stangl und Hofmeister betreffend*. Druhý až pátý dvoulist (1–15) je popsán textem, pouze poslední tři strany pátého dvoulistu jsou prázdné.

Text je na papíru o rozměrech 24,5 x 20,5 cm. Každý dvoulist je označen filigránem. Buď obsahuje iniciály F H F, anebo znak s trubkou ve štítě a korunou nad ním. Pod tímto znakem jsou iniciály G B. Každý dvoulist je navíc opatřen svíslými pruhy. Filigrán byl pomocí elektronické databáze bádensko-württemberského Landesarchivu ve Stuttgartu identifikován pro papírnu v německém Gengenbachu.¹⁴³ Liší se ale iniciály. Je tedy možné, že bývaly dělány na zakázku. V našem případě by písmena G B mohla označovat Gabrielu Buquoy.

Písmo je psané jedním člověkem, ale nejedná se o autograf hraběte Buquoye. Jeho písmo bylo jiné. Srovnáním s dochovanou korespondencí bylo zjištěno, že text přepsala Buquoyova manželka Gabriela. První dvoulist ke spisu přidala, proto nese jiné označení (I^r a I^v). Spisy Jiřího Buquoye byly běžně přepisovány na jeho přání

¹⁴¹ *Krankengeschichte*.

¹⁴² Tužkou zde čteme *Gf. Georg I. „Krankengeschichte“ (von ihm selbst geschrieben)*, údaj 1812, März a poznámku *Abbé Gosse, Abbé Gerard, Französ. Emigranten*. Červeně je napsáno *4 Bogen (Briefformat)*, není tedy započítán mezi listy ten první. Modrý text je dnes již zcela nečitelný.

¹⁴³ www.wasserzeichen-online.de

a ukládány do archivu.¹⁴⁴ Nepřepisovala je ale Gabriela, tento je v tomto ohledu výjimkou. O důvodech přepsání manželkou bychom mohli spekulovat, ale jako pravděpodobná se jeví skutečnost, že šlo o citlivé rodinné záležitosti, které neměly být známy dalším lidem.

Text je psán černým inkoustem a členěn do odstavců. Vědomý výrazný předěl je mezi autobiografií a deníkovou formou zápisů na stranách 4 a 5. Spis je rozdělen vynecháním více než poloviny stránky. Je psán v němčině a obsahuje některá cizí či přejatá slova, která označují většinou odborné výrazy. Objevují se zde časté romanismy (*fatigmaté, Purgens, Malaisen*) i jeden bohemismus (*Fenigl*).¹⁴⁵ Německý text je psán novogotickou kurzívou, romanismy a slova v latině humanistickým písmem.

Kromě editovaného opisu se dochoval strojopisný přepis jeho části. Přepsána byla jen autobiografická pasáž, ale bylo nutné ji revidovat. Obsahovala množství špatně přečtených slov a některá slova nebyla přečtena vůbec. Autor přepisu znám není, mohl jím ale být buquovský archivář Ernst Hirsch, který s pramenem pracoval.

VIII. 1. 2. Ediční poznámka

Pro přepis textu byla zvolena transliterace. Jsou dodržovány obecné zásady pro přepis německých textů, případné odchylky jsou odůvodněny.¹⁴⁶ Původní podoba psaní slov tak může být zajímavá i pro lingvisty. Je tedy ponechána podoba psaní slov s ypsilon (*seyn, mancherley*) a rovněž předsazené *h*, které značí délku samohlásky (*Rathe, zuguthen*). Změněné nebylo ani psaní přehlásek, kdy je namísto *ü* psáno *ui* a podobně (*Uibel*). Pravopis slov se stejným významem je různý, odpovídá to podobě jazyka před

¹⁴⁴ Možná jen náhodou se dochoval lístek, který napsal Jiří Buquoy, a v němž povínuje někoho uložením některého ze spisů do rodinného archivu. Mluví i o přepisování svých děl. SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál).

¹⁴⁵ Použití slova, které pochází z češtiny, není u Buquoye zcela ojedinělé. Ve svém deníku z pařížské cesty o tři roky později se také jeden bohemismus objevuje. Viz. M. FOLKERTS – G. K. MICHAJLOV, *Graf Georg*, s. 193, pozn. 158.

¹⁴⁶ Ivan ŠŤOVÍČEK A KOLEKTIV, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002, s. 61–62.

jeho kodifikací. Ustálené nebylo ani používání členů, respektive jejich skloňování.¹⁴⁷ Nejasnost v pravopisu naznačuje i autorka přepisu, když nad tvar *frühen* dopisuje variantní *m*.¹⁴⁸ Podle předlohy jsou také přepisována *s*, *ss* a *ß*. Rozdělená slova byla upravena podle dnešního pravopisu (namísto *Kranken Geschichte* je psáno *Krankengeschichte*). Interpunkce byla doplněna s ohledem na větší srozumitelnost textu. Sjednocené bylo i psaní velkých a malých písmen. Zkratky byly rozepisovány do hranatých závorek (*Artzung[en]*), které byly použity i pro editorské zásahy. Při nejasné transkripci je používán symbol [?]. Autorovu chybu označuje znak [!]. Přeskrtnutý text je vepsán do špičatých závorek <. Složené závorky {} jsou použity pro nadepsaná slova. Kulaté závorky i podtržení jsou součástí původního textu. Kurzívou jsou psána slova, která byla v originále humanistickým písmem (*Regime*, *Indigestionen*). Spis je doplněn poznámkovým aparátem, který identifikuje zmíněné osoby. Čísla stran jsou uvedena ve svislých lomítkách v podobě |strana|.

¹⁴⁷ Německý pravopis byl kodifikován až po polovině 19. století. Výrazným počinem, který posunul jazykovědu dál, bylo vydání slovníku bratří Grimmů. Viz Jacob GRIMM – Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854. O tři roky později vyšla pravidla pravopisu německého pedagoga Karla Klauniga. Viz Karl KLAUNIG, *Regeln und Wörterverzeichnis für deutsche Rechtschreibung zum Gebrauch der Schüler und Schülerinnen der allgemeinen Bürger- und städtischen Realschule zu Leipzig*, Leipzig 1857.

¹⁴⁸ *Krankengeschichte*, s. 1.

II. 1. 3. Krankengeschichte aufgesetzt im März 1812

|I^r|

Relativement à la santé à Georges

{Therese,¹⁴⁹ Gabrielle¹⁵⁰ kom[m]en}

|I^v|

Stangl¹⁵¹ und Hofmeister¹⁵² betreffend

|1|

Krankengeschichte aufgesetzt im März 1812.

In meinen {ersten} Jugend, litt ich ziemlich lange am Würmern und häufigen Verschleimungen, wogegen mancherley Artzung[en] und ein strenger *Regime* angewandt wurde. Mit Veränderung des Hofmeisters¹⁵³ änderte sich auch die ganze Behandlungsweise, ohngefähr am meinem 10ten Jahre an wurde mein Gesundheit nicht mehr in Acht genom[m]en und der Artz nur in ausserordentlichen Fällen zu Rathe gezogen [war]. Bis zum 16ten Jahr war ich ziemlich Gesund, besonders vom 14ten bis zum 16ten, die ich auf dem Lande bey einen Freund¹⁵⁴ meines Vaters zubrachte und mit vielen Wohlwollen behandelt ward. Nach diesem Zeitpunkt kamen wir in die Stadt hier, wo ich zu einen sitzenden pedantisch unterrichtendem Lebensart genöthigt ward, fang ich an die ersten Spuren meines Uibels zu fühlen und zwar damit: Ich hatte öfters *Indigestionen*, anhaltende Verstopfungen, anhaltenden Mangel an Eblust und eine allgemeine Abgeschlagenheit gefühlt. Ich klagte öfters über meinen Zustand da es aber

¹⁴⁹ Terezie Buquoy (1807–1869), nejstarší dcera Jiřího Buquoye.

¹⁵⁰ Gabriela Buquoy (1809–1841), druhá nejstarší dcera Jiřího Buquoye.

¹⁵¹ V. V. Stangl, důchodní ve Vídni u Jana Nepomuka Buquoye. Po smrti hraběte zůstal ve službách rodiny jako sekretář. (SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 128.)

¹⁵² Hofmistr, blíže neurčen.

¹⁵³ První hofmistr Jiřího Buquoye se jmenoval Seidl. Na místo nastoupil v roce 1786 a opustil ho po šesti letech. Na další dva roky ho nahradil Karl Falkenstein ve Vídni.

¹⁵⁴ Hrabě František Taaffe (1738–1803). Jiří Buquoy s bratrem Ludvíkem pobývali na jeho zámku v Nalžovech v letech 1794–1796.

von meinem Hofmeister,¹⁵⁵ dem wir ganz überlassen waren, nur für Schulkrankheit gehalten wurde, geschah nichts dafür. Was mir die meiste Linderung verschaffte, waren ein paar Löffel Rabarbertinktur und drauf ein Viertelglas Meltickon Wein. In frühen{m} Zeiten hatte ich schon diese Artzung auf anrathen des He[rrn] Docktor Meier¹⁵⁶ öfters mit |2| gutem Erfolg genom[m]en. Da ich jezt keinen Artz zu Rathe ziehen durfte, kaufte ich sie mir im Geheim mit Hülfe deß Bedienten¹⁵⁷ und befand mich <mich> im[m]er einige Zeit wohl darauf. (In Pulver vertrug ich die Rabarber nie.) Der Augenblick, von welchem an ich mein Uibel am heftigsten zu fühlen anfieng, war folgender: im Beyseyn meines Onkels,¹⁵⁸ Bruders,¹⁵⁹ und Hofmeisters¹⁶⁰ wurde einer unserer Tischgenossen Abbie Goße¹⁶¹ vom Schlagfluß getroffen, und fiel röchelnd gerade auf mich hier. Diesen Vorfall erschreckte mich so, das ich sogleich ein Uibel befinden mit Bauchlast und Schwindel verbunden fühlte, und längeren Zeit hierdurch von der kleinmüthigsten Furcht desselben Todes zu sterben beherrscht wurde. Diesen qualvolle Zustand und das daraus entstandene Uibelbefinden vermehrte der bösertige, schadenfrohe Hofmeister¹⁶² noch mit der Versicherung mein kurzer dicker Körper sey ganz dazu geneigt, erlaubte mir aber nicht mich mit einen vernünftigen Artz zu berathen. Dieses währte bis zu einer neuen Hofmeisterwahl¹⁶³ fort, die bald darauf geschah, und diesmal glücklicher für uns ausfiel. Anderthalbjahr standen wir <wir> nur unter Aufsicht deß *Abbés Gerard*¹⁶⁴ eines frommen liebevollen Mannes, dem wir mit ganzer Seele zuguthen waren; leider war er etwas zu schwach in Kenntnissen und zu wenig Menschkenner, um der Erziehung in <I>ihren ganzen Umfangs verstehe

¹⁵⁵ Hofmistr, zatím blíže neurčen.

¹⁵⁶ Lékař Meier. Působil v Praze a s Jiřím Buquoyem byl v kontaktu nejpozději už za jeho pobytu v Nalžovech.

¹⁵⁷ Sluha, zatím blíže neurčen. Sluha, se kterým cestoval po studiích, se jmenoval Josef. (M. MAN, *Cestovní deníky*, s. 79.)

¹⁵⁸ Jan Nepomuk Buquoy (1741–1803), strýc Jiřiho Buquoye.

¹⁵⁹ Ludvík Buquoy (1783–1834), mladší bratr Jiřiho Buquoye.

¹⁶⁰ Hofmistr, zatím blíže neurčen.

¹⁶¹ Antoine Alexandre Gosse, převor augustiniánského kláštera v Arronaise v hrabství Artois, blízký přítel Buquoyů, autor dějin jejich rodu. (SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 172, inv. č. 954, sign. 253.11.)

¹⁶² Hofmistr, zatím blíže neurčen.

¹⁶³ Hofmistr, zatím blíže neurčen.

¹⁶⁴ Abbé Quirin Gerard, zatím blíže neurčen. Pravděpodobně francouzský emigrant.

zu können, indeß war doch die kurtze Zeit, die er bey uns zubrachte von großer Wichtigkeit |3| für mich. Ungewehlet einen Freund an meiner Seite zu haben, im[m]er nur einen eisernen Zepter der bösen Launen und dem vom Zeitgeist erzeugten Haß gegen meinen Stand unterworfen, fieng ich an mich eines ganz neuen Lebens zu erfreuen, mein Gemüth ward hinter von Bangigkeit und kleinmüthiger Furcht befreyt und mein Körper sehr Gesund [war]. Dieß ruhige Glück hörte aber mit der Trennung von diesem Hofmeister¹⁶⁵ ganz auf. Nach zwey Jahren wurden wir einen *emigirten* Franzosen übergeben, der für einen sehr ausgezeichneten Manne galt und unter der königlichen Regierung einen ansehnlichen Polizey Posten begleitet hatte. Es war ein stolzer selbstsüchtiger Mann, der noch erbittend durch seine Auge, keiner theilnehmender Empfindung fähig war.

Dieselben Grundsätze, die er zu seiner bishörigen Amte brauchte, wurden auch bey der Erziehung von 13 jährigen Knaben angewandt. Die strengste Aufsicht ausgenom[m]en, gab er sich wenig mit dem Erziehungs*detaill*e ab, behandelte alle andere Erziehen mit der größten Geringschätzung und wiederholte uns beständig, das ihn nur die Noth gezwungen [hat], diesen elenden Stand zu ergreifen. Da er kein Freund am Spazierengehe war, geschah es der ganzen Winter hierdurch kaum drey, viermal. Die Reitbahn, welche wir dreymal die Woche mit vielen Vergnügen besuchten ward, sogleich aufgegeben [war], weil Herr Guidor¹⁶⁶ behauptete die Stallmeisters hier zu Lande |4| könnten nicht reiten, aus derselben Ursache ward auch der Tanzmeister abgeschafft. Das Deutschsprechen ward uns ganz untersagt und blos für die Sprache des Pöfels erkläret. Hier zu Lande fand er einmal alles Tadelswerth und umgab<g> uns blos mit Franzosen.

|5|

Ich habe bemerkt, daß ich besonders heftige und hartneckige Unfälle meines Uibels in den Monaten Februar und März bekom[m]e. So war es denn ganz vorzüglich in diesem Jahre 1812. Gegen den 15ten Februar fieng ich an eine allgemeine Abgeschlagenheit und und[!] Unbehaglichkeit zu fühlen, hatte sehr wenige Tage ausgenom[m]en gar keine Eßlust, empfand beym Erwachen der Reitz am *Colon* sehr

¹⁶⁵ Quidor Duperey, bývalý francouzský policejní úředník.

¹⁶⁶ Quidor Duperey, bývalý francouzský policejní úředník.

heftig, und hatte öfters in den Vormittagsstunden, zwey Stunden etwa nach dem Frühstück, Eckel und Bauchlaßt. Ich achtete nicht so gleich darauf und *fatigmaté* meinen Geist sehr mit einer *abstracten* Gegenstand ohne mir einige Ruhe zu gönnen, so daß ich [es] während dem Essen, während der ersten Verdauungszeit und beym Schlafengehen tief in die Nacht [gefühlte habe].

Hierin, einen *fixen* Idee und sehr *abstracten combinationen* mich fieng. Das Uibel ward endlich so heftig, das ich mich gezwungen [bin], sich eine übertriebenen Kopfarbeiten einzustellen. Auch vielen Mühe und Anstrengung gelang es mir meine Lieblingsideen zu verscheuchen und mich für einige Zeit mit ganz andere Dingen zu beschäftigen, aber ich empfand dabey Wallungen einer krampfhaften geschpanten Puls und alles desjenige was mich bisher eine vollkom[m]ene Geistesabwesenheit zu fühlen hinderte. Da mein [6] Gemüth beruhigten war fieng ich wieder an ziemlich gute Nächte zu haben und der Nervenreiz weniger zu empfinden.

Ich nahe mir von meinen Zustand genau zu beobachten von der Herr Artz Ambrosi¹⁶⁷ bestim[m]te Aufklärungen gegen zu können und unterzog mich einer *puisirten* Thun[?]. Die ersten Versuche mit <zwey> blos krampfstillenden Mitteln als besonders den *Valeriana*, welche mir schon einigemale wohlbekom[m]en hatte, waren beinahe ohne Wirkung. Das Wetter war den ganzen Februar und besonders gegen März hierdurch so abwechselnd und feucht, das es allgemein zu vielen Krankheiten Anlaß gab. An einer gesunden Leibesübung war nicht zu denken, und ich habe mir vielleicht mehr geschadet, als das ich genau so oft es mir ein wenig möglich war, mich in Sorgenlast blos aus *Raison*, mit der grösten Langenweile herum zu treiben oder beim Regen in einen heftig stossenden Wagen herum zu fasern. Ich aß am nebst dem mehrere kurtze Anfälle von Schnupfen und Halsschmerz, wozu ich mich in vorigen Jahren gar nicht geneigt fand. Nach einigen auf die Oefnung schwach winkenden Mitteln (Pillen mit welche beinahe ohne Wirkung haben, und fast nur ein krampfschaftes Zwicken ohne Auflehnung oder blos mäßigten [7] Auslehnung verschaffte[]), nahm ich ein Brechmittel (*hipocaquana*), erbrach mich viermal in einem Morgen eher,

¹⁶⁷ Wenzel Karl Ambrosi (1758–1818), lázeňský lékař v Teplicích. Přední odborník na balneologii, vědu, která zkoumá účinky léčivých vod na lidský organismus. Podle některých informací zemřel v Praze již 8. prosince 1813 na „nemocniční horečku“, kterou se měl nakazit při ošetřování raněných z bitvy u Chlumce. Ambrosiho otec byl Wenzel Bernard Ambrosi, dvorní malíř Marie Terezie. (J. URZIDIL, *Goethe*, s. 267 a 470.)

uübermässige Anstrengung, und gab so ziemlich viel sehr zäher Schleims und bitteren Galle von mir. Nach dem selber Tag fühlte ich mich ausserordentlich erleichtert und fieng gegen Abend an das fast vergessene Gefühl von Eßlust zu empfinden. Ich genuß eine Tasse Wasser*chocolade*, <mit> ein paar Sem[m]lm dazu mit vielen Vergnügen. Wieder meine Vermuthen war die darauf folgende Nacht ganz Schlaflos. Ich fühlte mich sehr *agitirt*, dabey aber nicht das geringste unahngenehme Gefühl im Unterleibe. Mein Geistesstim[m]ung war heiter, und als ich gegen Morgen etwas eingeschlafen war, empfand ich beym Erwachen gar nichts von der bisjenigen Reitz am *Colon*. Zehn Tagen war ich so wohl, als ich es seit langer Zeit nicht gewesen bin. Heiter und aufgelegt zum Arbeiten, worin ich mir aber keine lange Anstrengung erlaubte, beobachtete ich dennoch die strengste *Diet* und bin mir nicht bewußt irgendeinen Anlaß zu einer neuen Gesundheitszerüttung gegeben zu haben. Ich erinnere mich blos auf den kalten, feinsten Neitbase, als ich ziemlich ersitzt war, der Thuth einige Minuten abgelegt zu haben, liest hatte einen starken Schnupfen |8| zur Folge und der <daran> andere Tag erwachte ich mit Halsschmerz, schlief zwar noch einmal ein von diesem Tag, aber fühlte ich mich wieder nicht recht wohl, empfand (obschon nur schwach beym jedesmaligen Erwachen[]) den unangenehmen Reitz am *Colon* und mehr nach einigen Tagen wieder zu den *Hipocaquana* meine Zuflucht. Das Erbrechen erfolgte wie das erstmal ziemlich leicht. Sechs Tage ohngefähr bestand ich mich ziemlich wohl, doch nicht so erleichtert, wie nach den ersten Brechmittel. Mein gewöhnliches Uibel stellte sich bald wieder ein und machte mich sehr kleinmüthig. Docktor Ambrosi¹⁶⁸ fand ein nach unter auslesenndes Mittel ein schwaches *Purgens* sehr zweckmässig, dasselbe wirkte <z>dreymal stark, ich fand mich darauf abermals sehr erleichtert, fieng an Eßlust zu bekom[m]en, doch hatte ich wieder eine ganz schlaflose Nacht ohne mich im geringsten verstim[m]t oder leidend zu befinden.

Gegen Morgen nahm ich ein Camillen Glistir, das mir sogleich eine kleine Oefnung mit Abgang vielen Blehungen verschaffte, schlief darauf ein und hatte bey den spätere Erwachen nicht das geringsten Gefühl von Mißbehagen, war blos etwas müde |9| und schläfrig wie nach einer Nachtreise. Früh konnte ich nicht mehr wieder einschlafen, weil ich am Tagen überhaupt nicht schlaffen kann. Ich nahm *Valeriana*absud, die meine

¹⁶⁸ Wenzel Karl Ambrosi, viz pozn. 167.

Nerven etwas beruhigte. Ich empfand wieder etwas Appetit konnte, aber nur sehr wenig Nahrung auf einmal zu einnehmen, da ich mich gleich ausserordentlich gebleht fühlte, (obschon ich mich auf die leichteste Fleischkost beschränkt hatte).

Diese Blehungen waren von anderen Art als die gewöhnlichen blos im Magen unter den obere Theiles am *Colon* zu haften. Zwey Camillen Glistir und etwas Hofmanische Tropfen in Camillen Thee verschaffen große Abhilfe, die darauf folgenden Nacht war sehr gut und beinahe acht Tagen gieng es so fort, nur hatte ich trotz den strengen Diet wenig Appetit, einmal da ich <wieder> gerade etwas mehr Eslust empfand, aß ich nebst etwas Fleischspeisen ziemlich viel fischetten *Ragou* und ein bischen kalten Hecht, sogleich bemerkte ich ein<e> mich feiner Verdauung und trank Schwarzen *Caffe*, wodurch ich mich für den Augenblick erleichtert fand und den Nachmittag nicht übel war. Doch fühlte ich mich am jenem Tage an wenigen gut und empfand, obwohl in |10| einem schwachen Grade, meine alten *Malaisen*. Docktor Ambrosi¹⁶⁹ war seit acht Tagen allemal zu meinem Erwachen gekom[m]em und fand im[m]er den Puls rein[?] und Zunge wie bey den besten Gesundheit, tanke und ließ mich <durch> vier Tage hierdurch ein Glaß Bitterwasser nehmen, das wie im[m]er eine bergartige Oefnung verschaffte, doch von dem Tage deß genossenen Eischaltens Thats das Wissen keine Wirkung mehr und den obere Theil den Eingeweide schien wieder mit dem untere Theile nicht in Verbündung zu seyn. Einige Linderung und unvolkom[m]ene Oefnungen verschaffen wie zwar Camillen Glistir und die Scheidelaunischen[?] Pillen (aus Rabarber, *Quassia*, *Aloe*, etc., etc.<)> zussam[m]engesetzt) doch im[m]er nur *Momenten*. Auch während dieser Zeit fand Docktor Ambrosi¹⁷⁰ die übrigen Umstände nach Wünsch. Krampfhaft war der Puls nur gegen Abend und {nur} einige wenige Tage hierdurch. Einige Erleichterung verschafften wie die Pillen aus *Venetianischen* Seife, Zucker, Fenigl, Rabarber und *Magnesia*. Doch waren alle diese Mittel mit häufigen Camillenglistir verbunden [waren], nicht hinreichend wie eine vollkom[m]ene Oefnung zu verschafften. Binnen 14 Tagen ohngefähr hatte ich keine andere Bewegung machen, als in Zim[m]er auf und wieder |11| gehe und einige Stunden mich auf den Plaster[?] fasern[?] zu lassen.

¹⁶⁹ Wenzel Karl Ambrosi, viz pozn. 167.

¹⁷⁰ Wenzel Karl Ambrosi, viz pozn. 167.

Da ich die Fruchte schauen muß. Pillen aus da Rabarber, *Quass[i]a* und *Assasitida*, die ich um jene Zeit genom[m]en [habe], machten gar keine Wirkung.

Den 23ten März ward beschlossen den folgenden Morgen an *Purgens* zu nehmen. Die Nacht war gerade sehr gut und das Erwachen der 24ten [März] ohne alle unangenehme Empfindung. Das *Purgens* machte zwey Auslerungen, der Tag war ich so ziemlich gut, hatte aber gar keine Eßlust, gegen Abend fühlte ich *Agitation* im Puls, war gebläht und <fühlte nach> hatte auch das krampfhaftige Gefühl am *Colon*. Die Nacht war unruhig, von dem Schlafengehen nahm ich ein Seifenpulver und zur Hälfte der Nacht wieder eines.

Den 25ten [März] erwachte ich wieder mit den unangenehmen Reitz im Unterleibe, war stark gebläht, träge und unaufgelegt zur Arbeit, ein Glas Bitterwasser und gleich darauf ein Camillenglister, wodurch eine kleine Oefnung und der Abgang von Blehnungen bewirkt wurde, verschafften mir etwas Erleuchtung.

26. März. Die Nacht war sehr gut, doch beym Erwachen hatte ich wieder *Malaisen* und trotz den genom[m]enen Bitterwasser keine natürliche Oefnung. Mitunter hatte ich gute Augenblicke, doch im Ganzen mehr leidend und gar keine Eßlust.

27. und 28. [März] ebenfals so. doch am 27. [März] war sehr schönes Wetter, ich |12| machte viel Bewegung und nach einer mässigen Spazierritt hatte ich eine natürliche Oefnung. Die Seifenpulver und das Bitterwasser wirckten bischen nur äusserst schwach auf die Oefnung und Verminderung der <Blehungen> *Malaisen*. Das beste Erleuchtungsmittel war im[m]er noch ein Camillenglistir.

Den 2ten April fieng ich an täglich von dem Schlafengehe 6 Pillen aus Ochsen-galle, *Calomel*, Rabarber und *Venetianischen Saife* zu nehmen und fühlte schon in den ersten drey Tagen eine wesentliche Verbesserung meines Zustandes.

Aehnlich bessere Appetit, gar kein Mißbehagen im Unterleibe beim Erwachen, einen sehr ruhigen Schlaf und überhaupt eine ganz eigene Geschwindigkeit, Weichheit und Reizlosigkeit in den Gedärmen. Fünf, sechs Tage währte dieser Zustand fort und ich nahm meine gewöhnlichen Beschäftigungen wieder vor.

Aber am 8ten April fühlte {ich} wieder die alten *Malaisen* beim Erwachen, doch im einem schwächere Grade. Ich versuchte gegen Mittag etwas {reine} Ochsen-galle zu nehmen und wiederholte es ganzen Abend wieder aber in ein paar Tagen bemerkte ich, das die Pillen besser wirkten als die reine Ochsen-galle. *Camillenglistir* verschafften

die meisten Erleuchtung. Ich hatte schon eingefangen wieder ganz Muthlos zu werden, aber in einigen Tagen verlese sich das Uibel <es> wieder. Ich versuchte mit gutem [13] Erfolg <in> der Vormittag während meiner Studienstunden sehr oft Zuckerwasser zu trinken, aber im[m]er nur sehr wenig auf einmal, nehme ich viel auf einmal, so thut es nicht dieselbe Wirkung. Bey Tische trinke ich blos Wasser, essen weniger Dietfleisch und troknen Speisen fast täglich eine leichte Mahlspeis und zum Abendessen eine Schaale Suppe. Auch habe ich schon ein paar {mal} *Cuisse* kocht mit etwas Milch ohne nachtheilige Wirkung genom[m]en. Seit dieser Zeit befinde ich mich beinahe im[m]er wohl und wenn ich auf <ofte> manchmal etwas Verstopfung und Behungen[!] fühle, so hilft ein *Camillenglistir* dem Uibel <mein> bald ab. Auch muß bemerkt werden, das ich währen meiner {letzten} Uibel befinden gerade eine sehr anstrengende Kopfarbeit hatte die mich ganz *aboartirte* und während welcher ich meinen bisherigen Stunden Eintheilung nicht ganz getreu bleib.

VIII. 1. 4. Slovník méně známých výrazů

<i>Assasitida</i>	[?]
Bauchlast	pocit těžkého břicha
Bitterwasser	magnéziumsulfátová voda (k pitným kůrám)
<i>Calomel</i> (latinsky)	kalomel (chlorid rtuťný)
<i>Colon</i> (latinsky)	tračník
<i>Cuisse</i> (francouzsky)	stehno
<i>fatigmaté</i> (z francouzštiny)	únava
Fenigl (z češtiny)	fenykl
<i>Malaisen</i> (z francouzštiny)	nevolnost
Neitbase	[?]
Ochsengalle	volská žluč
<i>Purgens</i> (z francouzštiny)	projímadlo
<i>Quassia</i> (latinsky)	kvasie hořká
<i>Raison</i> (francouzsky)	rozum
Uibel	nemoc
<i>Valeriana</i> (latinsky)	kozlík lékařský

VIII. Přílohy

VIII. 1. Seznam příloh

1. Hrabě Jiří František z Buquoy na akvarelu od Niederhofera z roku 1829 [převzato z Margarete VON BUQUOY, *Eduard Mörike, Novohradské divertimento. Gratzener Divertimento*, České Budějovice 1991, s. 115.].
2. Hraběnka Gabriela Buquoy, manželka Jiřího Buquoye a autorka přepisu *Krankengeschichte* [převzato z Menso FOLKERTS – Gleb K. MICHAJLOV, *Graf Georg von Buquoy und die Dynamik der Systeme mit veränderlichen Massen. Die Reise eines böhmischen Grundherrn und Naturforschers nach Paris (1815)*, Augsburg 2010 (= Algorismus. Studien zur Geschichte der Mathematik und der Naturwissenschaften 74), příloha za s. 302.].
3. První vychovatel Jiřího Buquoye Seidl [převzato ze SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 128, inv. č. 897, sign. 249.10 (zajištění vychovatelů pro synovce Jiřího Buquoye).].
4. Nový pramen v Karlových Varech na mědirytině Ludvíka Buquoye kolem roku 1812 [Helena LORENZOVÁ – Taťána PETRASOVÁ, *Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998*, Praha 1999, s. 69.].
5. Filigrán papírny v německém Gengenbachu, který je na listech *Krankengeschichte* [překreslil autor].
6. Přebal *Krankengeschichte* [převzato ze SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál).].
7. První strana *Krankengeschichte* [převzato ze SOA Třeboň, RA Buquoyů, kart. 205, inv. č. 979, sign. 257.34 (ilustrační materiál).].

VIII. 2. Vyobrazení

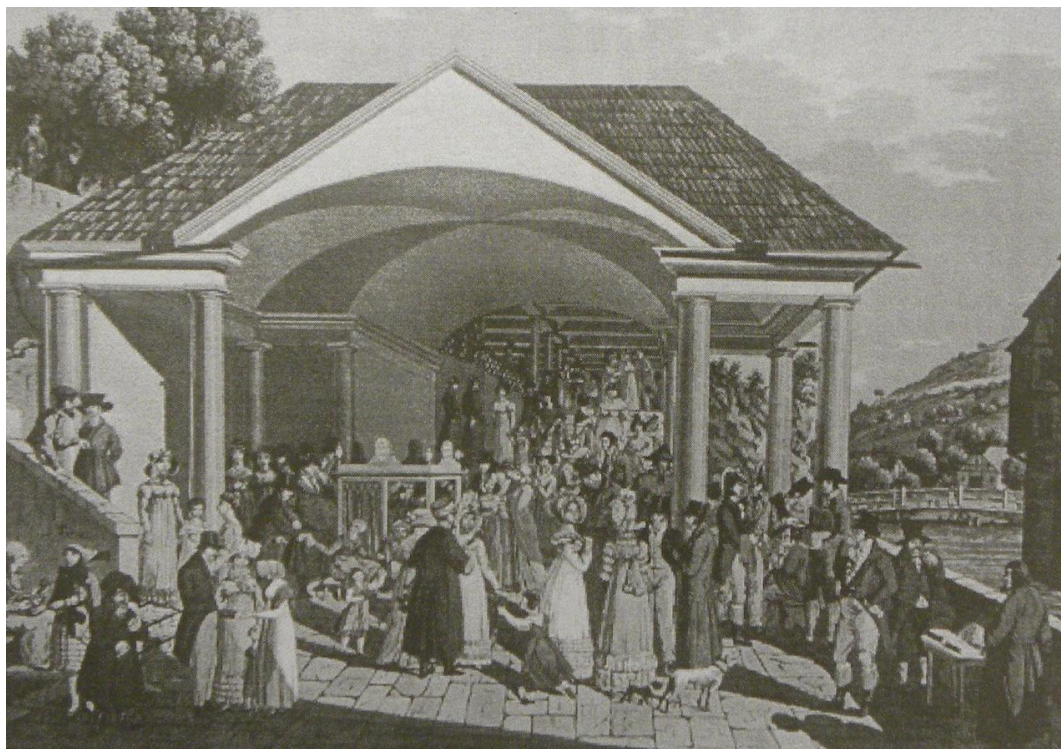
Vyobrazení č. 1. Hrabě Jiří František z Buquoy na akvarelu od Niederhofera z roku 1829.

Vyobrazení č. 2. Hraběnka Gabriela Buquoy, manželka Jiřího Buquoye a autorka přepisu *Krankengeschichte*.

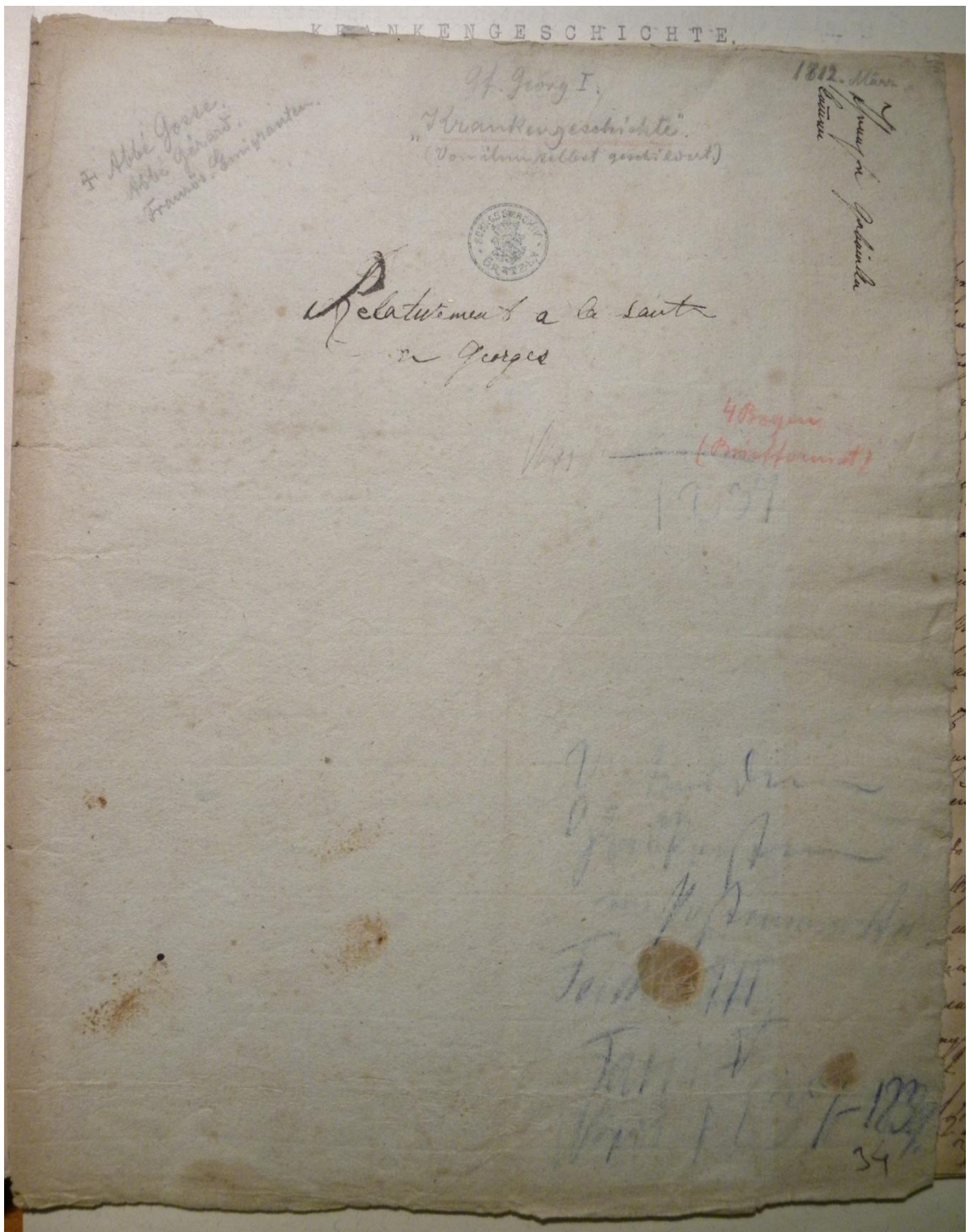
Vyobrazení č. 3. První vychovatel Jiřího Buquoye Seidl.

Vyobrazení č. 4. Nový pramen v Karlových Varech na mědirytině Ludvíka Buquoye kolem roku 1812.

Vyobrazení č. 5. Filigrán papírny v německém Gengenbachu, který je na listech *Krankengeschichte*.

Vyobrazení č. 6. Přebal Krankengeschichte.

Baron von Gumpelshausen vom 1. März 1812.

In meinem Gutsverwalteramt ist im Jahr 1812 ein ...

Vyobrazení č. 7. První strana Krankengeschichte.